

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2011

Veronika Špiclová

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Školní a rodinné prostředí jako zátěž dítěte ústící v potulky
a útěk od rodiny, důsledky a východiska**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Antonín Olejníček

Vypracovala:
Veronika Špiclová

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Školní a rodinné prostředí, jako zátěž dítěte ústící v potulky a útěk od rodiny, důsledky a východiska“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je součástí této bakalářské práce. Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 31. 3. 2011

.....
Veronika Špiclová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Antonínu Olejníčkovi za vedení a trpělivost při tvorbě této práce, za odbornou pomoc a hodnotné připomínky, které mi poskytl při konzultacích. Prostřednictvím těchto připomínek mi tak vytvořil potřebný náhled na problematiku a objektivitu při realizaci tématu.

Veronika Špiclová

OBSAH

Úvod	3
1. Prostředí a výchova	5
1.1 Socializace	5
1.2 Socializační činitelé	6
1.3 Výchova součástí socializace	7
1.4 Prostředí a jeho charakteristika	8
1.5 Typologie prostředí	9
1.6 Vliv prostředí na jedince	11
1.7 Dílčí závěr	12
2. Rodina	13
2.1 Funkce rodiny	14
2.2 Rodinné prostředí	15
2.3 Zátěž rodiny	16
2.4 Poruchy ve výchově a funkcích rodinného prostředí	17
2.5 Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte	17
2.6 Psychická deprivace v dětství	19
2.7 Neúplná rodina	20
2.8 Dílčí závěr	20
3. Škola	22
3.1 Škola jako systém sociálních interakcí	22
3.2 Funkce školy	22
3.3 Školní prostředí	23
3.4 Šikana	24
3.5 Špatný školní prospěch, odpor ke škole	27
3.6 Vliv party	28
3.7 Dílčí závěr	30
4. Důsledky a východiska	31
4.1 Lhaní	33

4.2	Opoziční porucha	33
4.3	Porucha chování s protispolečenskými rysy	33
4.4	Záškoláctví	34
4.5	Útěky	36
4.6	Toulky	37
4.7	Východiska	38
4.8	Dílčí závěr	49
5.	Průzkumné šetření	50
5.1	Úvod a základní charakteristika šetření	50
5.2	Metodika sběru a zpracování dat	50
5.3	Zpracování a rozbor získaných dat	50
5.4	Kazuistiky	51
5.5	Interpretace a závěr	65
	Závěr	67
	Resumé	69
	Anotace	70
	Seznam použité literatury a jiné zdroje	71

ÚVOD

Téma bakalářské práce „Školní a rodinné prostředí jako zátěž dítěte ústící v potulky a útek od rodiny, důsledky a východiska“ jsem si zvolila proto, že mě zaujalo díky mé nové roli a tou je role začínajícího rodiče. Chtěla jsem definovat zátěž školního a rodinného prostředí a z toho vyplývající výchovné chyby, kterých by se měl člověk vyvarovat, aby dítě nebylo nucené k toulání nebo útěkům od rodiny. V případě, že k takovým poruchám chování dojde, zajímala jsem se o možná východiska. Rodina by přece měla být pro dítě místem klidu, bezpečí, lásky a podpory ze strany rodičů i širšího příbuzenstva, tak jaký mohou mít děti důvod k útěku či potulce? Práci jsem zaměřila na děti, kterým je 10 až 14 let, tzn. druhý stupeň základní školy.

Vybrané téma je velice aktuální pro sociální pedagogiku, neboť sociální pedagogika se zabývá zkoumáním prostředí a výchovy a jejich výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny dětí, mládeže a dospělých. V souvislosti s vybraným tématem bakalářské práce se sociální pedagogika zabývá vlivy, které působí na jedince v rodině, ve škole či vrstevnických skupinách. Důležitou sférou sociální pedagogiky je prevence, ať už primární, kdy se výchovou snažíme dítě připravit na život, předejít tomu, aby se nedostalo do problémů nebo aby umělo řešit problémy. Sekundární prevence usiluje o minimalizování negativních vlivů prostředí, ve kterém jedinec žije. Jedná se o pomoc dětem, které se již dostaly do problémů. V našem případě se sekundární prevencí zabývám v kapitole s názvem východiska, kde jsou např. zařazeny linky důvěry, poradny nebo nízkoprahové kluby.

Cílem mé bakalářské práce je přiblížit školní a rodinné prostředí. Vlivy, které tato dvě prostředí utvářejí a tím ovlivňují jedince, kteří v těchto prostředích vyrůstají a žijí. Čtenáři přibližují zátěže vyskytující se v nejdůležitějších prostředích socializace, kterými jsou rodina a škola. Následně jsem se snažila popsat důsledky z těchto prostředí vyplývající. V práci se také zabývám poruchami chování, ke kterým mimo jiné patří útky od rodiny, potulky nebo záškoláctví, které vidím jako hlavní důsledky zátěže. Uvádím zde také možná východiska z popsanych zátěžových situací a z jejich důsledků. Tuto problematiku se budu snažit přiblížit v praktické části práce, kde jsem vybrala

několik kazuistik, které mají dokázat vliv závadového prostředí na dítě. Výzkumná otázka praktické části zní: „Co je důvodem útěků dětí od rodiny?“

Teoretickou část bakalářské práce jsem rozdělila do pěti kapitol. První kapitola se zabývá tzv. socializací a s ní spojené vlivy na utváření psychiky jedince, což jsou např. výchova a různé typy prostředí. Druhá a třetí kapitola se zabývají konkrétním prostředím. V druhé kapitole charakterizují rodinné prostředí, funkce rodiny a zátěž spojenou s tímto prostředím, tj. např. týrání dítěte, neúplná rodina, zanedbávání péče. V třetí kapitole se zabývám školním prostředím. Charakterizují školní prostředí, funkce školy a zátěže s touto institucí spojené. K těmto zátěžím patří v největší míře šikana, špatný školní prospěch, odpor ke škole a v neposlední řadě i vliv party. Ve čtvrté kapitole se zaměřuji na důsledky plynoucí z těchto zátěžových situací jako je záškoláctví, potulka a útek od rodiny. Následně v práci pokračuji podkapitolou východiska, kde řeším například sanaci rodiny, funkci mediátora, pedagogicko-psychologické poradny, nízkoprahová centra a další.

V praktické části bakalářské práce, která je pátou kapitolou, jsem použila několik kazuistik, které se dotýkají daného tématu a dokazují vliv prostředí na formování jedince, např. syn ambiciózních rodičů nebo ve čtyřech letech adoptovaná dívka.

Problematika, kterou se zabývám, je tak široká, že v této práci nelze postihnout vše. K tomuto tématu by se dalo psát ještě např. o působení médií, která mají nezanedbatelný vliv na výchovný proces nebo o dětské kriminalitě či vandalismu vyplývající z útěků dětí. Tato práce také neřeší útky z výchovných zařízení. V souvislosti s tímto tématem by se dalo psát ještě o volném čase a zájmové činnosti dětí.

1. Prostředí a výchova

Na rozvoj každého jedince v průběhu jeho života působí dva základní vlivy, prostředí a výchova. Jde o živelný vliv materiálního a sociálního prostředí, které modifikuje, akceleruje anebo retarduje vývojový proces. Prostředí samozřejmě nepůsobí jednostranně. Vztah prostředí a jedince je vztahem vzájemného působení, při kterém prostředí formuje jedince, ten pak své prostředí postupně poznává, mění a sám se opět proměňuje vlivem tohoto nového, lidskými zásahy změněného prostředí. Lidská společnost se snaží záměrně zasahovat do rozvoje jedince a utvářet ho v souladu se svými potřebami a ideály. Toto působení se označuje jako výchova.¹

1.1 Socializace

Socializací rozumíme proces postupné přeměny člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou, tedy postupné začleňování se do života dané společnosti, proces, v němž se učíme v této společnosti žít. V průběhu života si člověk osvojuje specificky lidské formy chování, jazyk, poznatky a normy, tedy kulturu dané společnosti. Odehrává se vždy v nějakém prostředí.²

V primární socializaci je rozhodujícím činitelem rodina. Rodina uvádí dítě do příslušného kulturního prostředí, učí je orientaci v tomto prostředí plném symbolů a společenských norem. Škola jako další společenská instituce navazuje na působení rodiny a tedy primární socializaci.³ Proces socializace je tedy adaptace na prostředí, ve kterém jedinec žije a tímto procesem si osvojuje pravidla soužití, způsoby chování a zaujímá společenské role.

Socializace může probíhat v prostředích různé úrovně a různé kvality. Vlivem nepříznivých a z hlediska optimálního rozvoje osobnosti nežádoucích podnětů se však někdy jednání a chování osob začne odchylovat od obecně uznávaných norem. V tom

¹ JŮVA V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1995, ISBN 80-85931-06-0, s. 21

² KRAUS B., SYKORA P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPres, 2009, s. 16

³ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, s. 57

případě hovoříme o deviantní socializaci (desocializaci). Proces, ve kterém se snažíme o nápravu a návrat člověka do normálního života, označujeme jako resocializaci.⁴

V souvislosti se socializací se objevuje pojem sociální zrání, kdy se během socializace formují životní cíle a hodnoty každého člověka. Je to souhrn vývojových změn v chování a vědomí ve spojitosti s měnícím se postavením člověka ve společnosti.⁵ „Důležitá je také sociální kreativita, která se podílí na způsobu utváření vztahu ke druhým lidem, ke svému okolí i k sobě samému, na aktivním uchopení životních situací a konstrukci životního stylu. A právě rozvoj sociální kreativity a kultivace životního stylu jedinců i skupin je hlavním tématem sociální pedagogiky.“⁶

Sociologie člení proces socializace na čtyři životní stadia člověka, a to dětství, mládí, dospělost a stáří. Pro naše potřeby si blíže definujeme pojem dětství, kdy dětství je obdobím od narození do asi patnácti let. Jedná se o stadium, ve kterém se rozhoduje o celé osobnosti a základech života jedince. V této fázi záleží na prostředí a společnosti, kde dítě žije, neboť právě prostřednictvím rodiny a školy se formuje vztah dítěte k této společnosti. V dětství socializační proces vrcholí ukončením základní školní docházky a rozhodováním o profesní a životní dráze. Z právního hlediska je dětství dovršeno nabytím občanského průkazu.⁷

1.2 Socializační činitelé

Určení formativních socializačních činitelů vychází z charakteristiky socializace, ve které se při utváření osobnosti člověka uplatňují záměrné (přímé a nepřímé) a nezáměrné vlivy. Do hlavních základních socializačních činitelů řadíme výchovné instituce (rodinu, školu, výchovná zařízení) a zároveň i neopomenutelné tzv. mimovýchovné činitele (vrstevnické skupiny, masmédia, společenské instituce).⁸

Podle B. Krause lze mezi socializační činitele řadit také genotyp (vlastnosti, které člověk získává v okamžiku početí), vrozené dispozice (změny v prenatálním

⁴ KRAUS B., SÝKORA P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPress, 2009, s. 16

⁵ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 60

⁶ KRAUS B., SÝKORA P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPress, 2009, s. 17

⁷ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 62

⁸ KRAUS B., SÝKORA P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPress, 2009, s. 19

vývoji), včetně určité míry přirozené aktivity, dále veškeré vlivy prostředí a samozřejmě výchovu. Vyústěním je fenotyp, což je soubor znaků, jimiž se jedinec projevuje v daném stadiu svého vývoje.⁹

Jak jsem již uvedla, socializace probíhá v různých prostředích, např. v rodině, škole, zaměstnání, kamarádských a přátelských skupinách, organizacích a institucích. Velice ji ovlivňují prostředky masové komunikace – televize, rozhlas, tisk. Některá z těchto prostředí sledují podobné cíle a vzájemně se doplňují, jiná mohou vůči druhým zaujímat kritický až obranný postoj a prosazovat své odlišné socializační záměry. Nejvýraznější je to v případě rodiny. Každá rodina je jiná, každá má své osobité socializační prostředí a z toho vyplývající jiné socializační nároky. Přestože je každá rodina součástí společnosti a ve větší či menší míře je pod její kontrolou, působí jedinečným způsobem a socializovaný jedinec jedinečným způsobem toto působení zvládá.¹⁰

1.3 Výchova součástí socializace

Výchova je součástí a základem socializace, ale tyto procesy mají každý jiný charakter. Socializační proces je nezáměrný, probíhá nahodile a živelně po celý život. Jedná se o každodenní vliv okolí. V průběhu socializace se člověk formou nápodoby a interakce s okolním prostředím postupně začleňuje do dané společnosti. Výchovný proces je naopak cílevědomý a záměrný.¹¹ Výchova je jakýsi regulátor, řídicí proces, kterým můžeme průběh socializace usměrnit tak, aby byl v souladu s výchovnými cíli.¹²

Výchova neprobíhá ve vzduchoprázdnu. Musí vycházet z daných podmínek konkrétní společnosti. Výchova je proces podílející se na utváření osobnosti a tím na utváření celé společnosti. Úlohou výchovy je tedy celková kultivace nejen jedince, ale i celé společnosti.¹³

⁹ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 64

¹⁰ HELUS Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007, s. 87

¹¹ KRAUS B., SÝKORA P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPres, 2009, s. 18

¹² KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 65

¹³ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-004-2, s. 41

Efektivita výchovného procesu je v dnešní době poznamenána stavem celé společnosti. Pokud bychom srovnali současnou situaci s dobou před padesáti a více lety, zjistíme, že nebylo třeba v procesu výchovy čelit negativním vlivům médií, nástrahám výrazné technizace života, výrazné komercializaci života. Výchovný proces dnes probíhá ve složitějších společensko-kulturních poměrech.¹⁴

Sociální souvislosti výchovy jsou patrné ve všech složkách výchovného procesu. Sám vychovávaný je obrazně zasazen do určitých sociokulturních poměrů (spojených především s rodinou – úroveň bydlení, kulturní, charakter životního stylu, sociální status). To samé platí i o osobnosti vychovatele. Tento sociální kontext je možné vidět v rovině bezprostředně působících podmínek (v rodině, škole, na pracovišti), podmínek vyskytujících se v rovině širší (místo bydliště, kraj), až konečně na úrovni poměrů celospolečenských.¹⁵

Moderní výchova je výchova univerzální. Dotýká se každého, prakticky v každé životní situaci. Je přítomná nejen v rodině, ve škole a v mimoškolních výchovně-vzdělávacích zařízeních, ale má své místo a svou funkci i ve společenských organizacích, v kulturních zařízeních i v hromadných sdělovacích prostředcích.¹⁶

1.4 Prostředí a jeho charakteristika

Pojem prostředí je možné vysvětlit tím způsobem, že se jedná o předměty a jevy existující kolem nás, nezávisle na našem vědomí. Je to určitý prostor, který tvoří podmínky pro život, hovoříme tak o životním prostředí.¹⁷ „Prostředí člověka zahrnuje vedle hmotných předmětů nezbytné vztahy, tedy vedle materiálního systému duchovní systém, tj. prvky jako věda, umění, morálka. Podstatné tedy je, že prostředí jako jistý vymezený prostor obsahuje podněty nezbytné pro rozvoj osobnosti.“¹⁸

Životní prostředí člověka můžeme definovat jako prostor, který člověka obklopuje, člověk je s ním ve vzájemném působení. Prostředí na člověka působí

¹⁴ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-004-2, s. 43

¹⁵ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-004-2, s. 43

¹⁶ JÚVA V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1995, ISBN 80-85931-06-0, s. 23

¹⁷ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-004-2, s. 99

¹⁸ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-004-2, s. 99

určitými podněty, ovlivňuje jeho vývoj a on na tyto podněty reaguje, přizpůsobuje se a prostředí svou prací aktivně mění. B. Kraus vymezuje životní prostředí jako určité sféry vztahů:

- vztah „lidé - příroda" - zahrnuje interakci s neživou i živou přírodou,
- vztah „lidé - výsledky lidské aktivity (kultura)" - má formativní těžiště v uspokojování i kultivaci lidských materiálních a duchovních potřeb,
- vztah „lidé - lidé" - představuje interpersonální vazby v širším i užším sociálním prostředí.¹⁹

1.5 Typologie prostředí

Prostředí můžeme podle B. Krause rozdělit podle různých kritérií:

- podle velikosti prostoru:
 - makroprostředí (prostor, který vytváří podmínky pro existenci celé společnosti),
 - regionální prostředí (prostor v životě širší sociální skupiny na rozsáhlejší teritoriu uvnitř společnosti),
 - lokální prostředí (prostor spojený zpravidla s bydlištěm - městská čtvrť, obec),
 - mikroprostředí (bezprostřední prostor, v němž jedinec pobývá).
- podle povahy realizované činnosti:
 - pracovní (dílny, haly, kanceláře, školní třída),
 - obytné,
 - rekreační (hřiště, park, herna, klubovna).
- z hlediska podílu člověka na podobě daného prostředí:
 - přirozené,
 - umělé (člověkem utvářené).
- podle charakteru, kterým je dané prostředí tvořeno:
 - přírodní - tvoří příroda živá (fauna, flóra) a neživá (faktory geologické, geografické, hydrologické, klimatické, kosmické),

¹⁹ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-383-3, s. 67

- společenské - tvůrci jsou lidé a mezilidské vztahy, je dáno charakterem a uspořádáním celého společenského systému, v němž hrají hlavní roli vazby uvnitř společnosti (ekonomické, politické, správní ap.), sociální prostředí charakterizuje hustota a rozmístění obyvatel, profesionální, etnické, věkové, vzdělanostní a případně i další struktury,
- kulturní - tvoří ho všechny hmotné i nemateriální výsledky lidské aktivity, jde o umělecké výtvoř, o vědecké poznání, pravidla chování nebo o právní a morální normy.
- podle povahy daného teritoria:
 - prostředí venkovské,
 - městské,
 - velkoměstské,
 - sídlišť.
- z pohledu frekvence, pestrosti a kvality působících podnětů:
 - prostředí podnětově chudé, přesycené, optimální - v dnešní době je velkým problémem přesycenost podněty,
 - podnětově jednostranné, mnohostranné prostředí - problémem je i jednostrannost či pestrost podnětů (prostředí rodiny, která žije jen určitým druhem sportu, poskytuje lepší podmínky pro výchovu než to, kde se o dítě nikdo nestará, takže skončí na ulici, toto prostředí je ale v rozporu s představou o všestranném a harmonickém rozvoji osobnosti,
 - podnětově zdravé, příp. závadné, deviační prostředí.²⁰

Hlavním problémem se stávají prostředí závadová a deviační, která neposkytují záruku žádoucího rozvoje osobnosti, ale často jej přímo ohrožují (rodinné prostředí s otcem recidivistou a matkou alkoholičkou). S tímto prostředím se dítě může setkat i v různých partách, bandách nebo ganzích.²¹

Důležitou roli v socializačním procesu má mikroprostředí, které působí intenzivně a bezprostředně. Určující je ale makroprostředí, kdy celospolečenské poměry ovlivňují všechna další prostředí, přičemž toto působení se jakoby lomí přes roviny nižší (poměry v regionu, lokalitě i v rodině).

²⁰ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 68

²¹ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 69 - 70

Pro sociální pedagogiku je ještě jedno významné dělení prostředí a to na dvě stránky:

- materiální (věcná, prostorová) stránka je dána tím, jaký prostor prostředí vymezuje, jaký je jeho stav, jaké faktory (materiální, přírodní) se v něm vyskytují, jak je vybaveno věcmi, technikou,
- sociálně-psychickou (osobnostně-vztahovou) stránku tvoří lidé, kteří se v daném prostoru nacházejí, jejich struktura (z hlediska věku, pohlaví, kvalifikace) a vztahy, které mezi nimi existují.²²

1.6 Vliv prostředí na jedince

Prostředí, do kterého se rodíme, kde vyrůstáme a žijeme, v nás zanechává jasné stopy a v určité míře nás poznamenává a ovlivňuje. O tom v dnešní době nejde pochybovat. Problém ovšem je, jaké prostředí je pro optimální rozvoj jedince důležité, protože i závadové prostředí nemusí působit nepříznivě a naopak.

A. I. Bláha o tom píše: „Je mnoho jedinců, kteří se narodili a vyrostli v chalupách v lese, ve strádání a nesnázích všeho druhu, a přesto vynikli. Říkáme, že pronikli přes tyto nepříznivé poměry, jimž děkují za svou silnou konstituci, bystrou inteligenci, zdravý úsudek, solidní morálku a rozvoj nejlepších vlastností, je ovšem možné, že pro jiné jedince by tyto podmínky byly příliš tvrdé a výsledek by byl nepříznivý.“²³

Na začátku života člověka se více prosazují rysy, s nimiž se člověk narodil. V průběhu života se tento poměr mění a život a jednání člověka více poznamenávají podmínky, v kterých vyrůstal a vyvíjel se (prostředí, výchovné vlivy).²⁴

Každý člověk se s prostředím a podmínkami, které ho obklopují, vyrovnává s jinou mírou úspěšnosti. Je to hodně závislé na individualitě. „Bud' se člověk sám

²² KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 68

²³ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 73 - 74

²⁴ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 74

přizpůsobuje podmínkám, v nichž žije (pasivní adaptace), nebo tyto podmínky mění podle svých potřeb tím, že do nich aktivně zasahuje.“²⁵

1.7 Dílčí závěr

Na člověka během socializace působí dva nejdůležitější vlivy prostředí a výchova. Podle mého názoru je vliv výchovy výraznější a více jedince formuje, protože prostředí může být bezzávadové, ale vychovatelé, kteří v něm působí, musí mít také správným směrem nastavený hodnotový systém a tyto kladné hodnoty předávat. Pokud jejich hodnotový žebříček bude nastaven špatně, např. hodnocení lidí podle materiálních věcí, může mít toto prostředí na jedince špatný vliv.

²⁵ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 75

2. Rodina

Rodina je prostředí, do kterého se člověk rodí, aniž by si mohl vybrat jiné a od narození do sebe přebírá vše, co má kolem sebe, co se kolem něj děje, co vnímá. Mnohdy bývá silnější než jiné vlivy přicházející později (např. ve škole). Je nejvýznamnějším socializačním činitelem, probíhá zde tzv. primární socializace. Cílem rodinné výchovy je uvedení dítěte do kulturního prostředí, naučit je orientaci v tomto prostředí plném společenských norem.²⁶

Rodinu můžeme charakterizovat jako společně žijící malou skupinu lidí, nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby. Základem rodiny je pár – muž a žena, tj. forma manželství nebo partnerství. Institucionální spojení zákonným manželským svazkem není nutnou podmínkou rodinného života. I taková soužití mohou fungovat jako rodina. Znakem každé rodiny je existence nejméně jednoho dítěte. Rodina je strukturovaný systém, jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí.²⁷

V. Jůva popisuje rodinu jako základní sociální jednotku, kde jedinec nachází uspokojení svých základních potřeb. Tato rodina mu poskytuje místo pro trávení volných chvil i prostor pro osobní štěstí. „Rodina je místo, kde se jedinci dostává přirozenou formou četných podnětů a zkušeností, kde se na každém kroku učí přístupu ke skutečnosti a kde si osvojuje základy svého sociálního chování. V rodině se utvářejí jeho představy a pojmy světonázorové, politické, morální, pracovní i estetické, které se postupně přetavují v jeho názory a přesvědčení promítající se do jeho každodenního chování.“²⁸

Rodinu můžeme rozdělit na:

- rodinu nukleární - je tvořená rodiči a dětmi,
- rodinu rozšířenou - tvoří ji rodiče, děti a ještě blízcí příbuzní jako např. prarodiče, strýcové, tety,
- rodinu orientační – je rodina, v které jedinec jako dítě vyrůstá,

²⁶ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. et al. *Člověk, prostředí výchova*. Brno: Paido, ISBN 80-7315-004-2, s. 57

²⁷ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. et al. *Člověk, prostředí výchova*. Brno: Paido, ISBN 80-7315-004-2, s. 78

²⁸ JŮVA V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1995, ISBN 80-85931-06-0, s. 88

- rodinu prokreační – je rodina, kterou jedinec sám zakládá.

Rodinu dále můžeme rozdělit podle toho, jak se jí daří během socializačního procesu vypořádat s funkcemi, které má plnit. Rodina:

- funkční - všechny své funkce plní přiměřeně,
- dysfunkční - některé funkce nejsou plněny dostatečně, celkový život rodiny však není zásadně ohrožen,
- afunkční - rodina nezvládá své základní funkce, je vnitřně rozkládána a zásadně je narušován i socializační vývoj dítěte.²⁹

2.1 Funkce rodiny

Nároky na rodinu v dnešní době stále rostou a důsledkem je, že své funkce dostatečně neplní. Zároveň dnešní doba vyzdvihla rodinu jako útočiště, opěrný bod před okolním světem. Rodina plní několik funkcí, jako např. hmotně zabezpečuje své členy, pečuje o jejich zdraví, výživu a kulturní návyky, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje.³⁰

V posledních letech došlo ke změnám v plnění funkcí:

- biologicko-reprodukční funkce – společnost potřebuje stabilní reprodukční základnu, v posledních letech můžeme pozorovat úbytek dětí. Dítě je často vnímáno jako překážka v profesním růstu a vlastní seberealizaci, ale i jako přepych z důvodů ekonomických,
- sociálně-ekonomická funkce – členové rodiny se zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání. Rodina se stává významným spotřebitelem. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku, což je v současnosti důsledek nezaměstnanosti,
- socializačně-výchovná funkce - rodina dítě učí přizpůsobovat se sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti, funkce ochranná (pečovatelská) – rodina zabezpečuje životní potřeby,

²⁹ KRAUS B., SÝKORA P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPress, 2009, s. 33

³⁰ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. et al. *Člověk, prostředí výchova*. Brno: Paido, ISBN 80-7315-004-2, s. 79

- funkce emocionální – rodina dokáže vytvořit potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. V posledních letech můžeme sledovat rozdíly v úrovni a kvalitě v jaké se s ní rodina vypořádává. Je více rodin, které emocionální funkci plní s velkými obtížemi (z důvodu rozvodů, zaneprázdněnosti). Důsledkem je nárůst počtu dětí citově deprivovaných nebo dokonce týraných.³¹

2.2 Rodinné prostředí

Rodina stále zůstává nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí pro dospělého člověka, natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat.

Největší význam přikládají odborníci nemateriálním faktorům rodinného prostředí, které tvoří základ emocionálního a kulturního klimatu rodiny. Rodinné prostředí ovlivňují demograficko-psychologické, materiálně-ekonomické a kulturně-pedagogické stránky rodinného života.

Demograficko-psychologické podmínky rodinného prostředí zahrnují:

- celkovou strukturu rodiny – věk rodinných příslušníků, působení otce, matky, sourozenců, prarodičů, rodina úplná nebo neúplná, počet dětí,
- vnitřní stabilitu rodiny – vztahy uvnitř rodiny jsou základem atmosféry rodinného prostředí a předpokladem přirozeného rozvíjení všech dimenzí rodinného života.

Do materiálně-ekonomických faktorů rodinného prostředí patří:

- zaměstnanost (profese) rodičů a vliv této skutečnosti na děti,
- charakter a kvalita bydlení, vybavenost domácnosti,
- finanční zajištění,

³¹ KRAUS B., POLÁČKOVÁ V. et al. *Člověk, prostředí výchova*. Brno: Paido, ISBN 80-7315-004-2, s. 80

- individuální spotřeba rodiny jako součást životního způsobu rodiny a z toho plynoucí výchovné aspekty,
- vliv techniky a technických prostředků na život rodiny, materiální podmínky pro zájmovou činnost dětí.

V kulturně-pedagogické stránce rodinného prostředí se odráží především:

- hodnotová orientace a vzdělání rodičů,
- míra pedagogizace rodinného prostředí, patrná například z využívání pedagogických prostředků, které mají vliv na vytváření postojů dětí k lidem, ke vzdělání, práci, kultuře, politice a vůbec k životu,
- životní styl především v souvislosti s využíváním volného času (zájmová činnost, míra a způsob využívání masmédií, cestování).³²

Toto rozdělení je jedním z možných přístupů uspořádání vlivů rodinného prostředí. Informace o rodinném prostředí přispívají ke stanovení správných diagnóz a pomáhají určit léčebné a výchovné postupy.³³

2.3 Zátěž rodiny

Každá rodina je jiná, každá preferuje jiné hodnoty a ty ovlivňují členy rodiny v interakci s okolím. Rodina formuje jedince v průběhu jeho vývoje. Někdy se rodina může sama stát zátěží pro dítě. Může být zdrojem vzniku a rozvoje psychických problémů a následných sociálně patologických jevů. K nejzávažnějším problémům rodiny patří:

- anomální osobnost rodičů, poruchy rodičovské role - rodiče nemohou, neumějí či nechtějí z různých důvodů správně pečovat o děti (kapitola 2.4),
- problematika týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN – Child Abuse and Neglect) (kapitola 2.5),
- dysfunkce rodiny, zejména pokud je spojen s psychickou deprivací, respektive subdeprivací (kapitola 2.6),

³² *Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie*. Brno: Paido, 1998, ISBN 80-85931-58-3 s. 61-62

³³ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 87-88

- úplnost rodiny, náhradní rodiče, náhradní výchova až ústavní výchova (kapitola 2.7).³⁴

2.4 Poruchy ve výchově a funkcích rodinného prostředí

Poruchy rodičovské role znamená, že rodiče z různých příčin nemohou, nejsou schopni nebo nechtějí vykonávat to, co je nutné pro dobrý vývoj dítěte. Tyto poruchy můžeme označit jako poruchy rodičovství. Patří sem:

- rodiče, kteří se o své dítě starat neumějí či nedovedou - rodiče nejsou schopni zajistit dětem přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby z důvodu vlastní nezralosti, nebo rozvádějících se či rozvedených rodičů, kdy dětem ubližují a používají je jako nástroj pro svou nenávist a odpor vůči druhému rodiči,
- rodiče se o dítě starat nechtějí - příčiny spočívají v poruchách osobnosti rodičů (disharmonická osobnost, psychopatie, maladaptace), neposkytují dětem potřebnou péči, někdy od dětí i odejdou. Péči o dítě můžeme hodnotit jako nedostatečnou, žádnou nebo škodlivou a lze ji označit jako zanedbávání dítěte,
- rodiče se o dítě starají nadměrně až přehnaně - dítě má od rodičů větší pozornost, než je třeba. Nadměrná péče vede k rozmazlování. Důsledkem je nepřipravenost na samostatný život, nerespektování druhých apod.³⁵

2.5 Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

M. Vágnerová definuje syndrom CAN jako „... necitlivost a bezohlednost k dítěti, jeho podřízení nebo využití k uspokojení potřeb dospělého. Jejimi základními formami jsou: týrání, zneužívání a zanedbávání.“³⁶

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte je vlastně poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne jako následek nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby.³⁷

³⁴ FISCHER S., ŠKODA J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 140

³⁵ FISCHER S., ŠKODA J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 141

³⁶ VÁGNEROVÁ M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-214-9, s. 320

³⁷ VÁGNEROVÁ M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-214-9

Dítě nejčastěji poškozují rodiče nebo další členové rodiny. Různé druhy ubližování mohou vést k rozdílným důsledkům. Můžeme rozlišit problémy vzniklé deprivací (strádáním při uspokojování různých potřeb), týráním a zneužíváním, nebo pokud k uspokojení vlastních potřeb zneužívají fyzickou sílu či psychickou nadřazenost.

Fyzické týrání zahrnuje všechno násilí na dítěti. Hrubý útok na dítě, jehož následkem je tělesné zranění, trvalé poškození dítěte, nebo úmrtí dítěte. Někteří rodiče využívají tělesné trestání dítěte jako prostředek výchovy. Patří sem hlavně:

- nepřiměřené bití rukou (pohlavky) či různými nástroji (vařečka, řemen),
- kopání do dítěte, údery pěstí, popáleniny (cigaretou),
- vytrhávání vlasů, nepřiměřené tahání za uši, odnímání spánku, potravy nebo šikanování.³⁸

Psychické týrání je „...takové chování vůči dítěti, které má negativní dopad na citový vývoj dítěte, jeho chování, osobnosti a sebehodnocení či negativní dopad na rozvoj interpersonálních vztahů.“ Psychické týrání provází i fyzické týrání a sexuální zneužívání, a navíc se může vyskytovat samo o sobě. Patří sem:

- ponižování, zesměšňování, opovrhování, výhrůžky, vyvolávání strachu u dítěte,
- odmítání dítěte, citové vydírání, srovnávání s úspěšnějším sourozencem,
- požadavek nereálných výkonů - ve škole, v oblasti zájmové,
- zatěžování dítěte domácími povinnostmi či péčí o sourozence,
- psychické týrání dítěte v souvislosti se situací před rozvodem, při rozvodu a po rozvodu rodičů, kdy bývá dítě vystaveno dlouhodobé a nepřiměřené zátěži vzniklé v souvislosti s rozvodem.³⁹

Sexuálním zneužíváním je každé nevhodné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu či chování, které vede k uspokojování sexuálních potřeb zneuživatele. Zahrnuje všechny formy chování se sexuálním podtextem. Nejčastějším zneuživatelem bývá osoba, kterou dítě dobře zná. Zneužívání se dělí na:

- zneužívání bezkontaktní - obnažování se před dítětem, masturbace, pozorování nahého dítěte, donucení dítěte sledovat pornografické časopisy a filmy,

³⁸ FISCHER S., ŠKODA J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 145

³⁹ FISCHER S., ŠKODA J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 146 - 147

- zneužívání s kontaktem - osahávání či líbání dítěte na intimních místech, laskání prsou, genitálií, nucení dítěte, aby manipulovalo pohlavními orgány zneuživatelé, orální a anální sex, sexuální styk,
- komerční zneužívání - zneužití a donucení k pornografii nebo k prostituci.⁴⁰

Zanedbávání je nedostatek péče, který působí vážnou újmu na vývoji dítěte v oblasti tělesné i duševní. Zanedbávání dělíme na:

- tělesné - neuspokojení fyzických potřeb, nedostatek jídla, oblečení, zanedbávání lékařské prevence a péče,
- bezpečí - ponechávání bez dozoru,
- citové - neuspokojování emocionálních potřeb,
- seberealizace - zanedbávání výchovy a vzdělávání, z různých důvodů bránění ve školní docházce.⁴¹

Děti z rodin s nízkou socioekonomickou a zejména kulturní úrovní jsou typickým příkladem dětí zanedbaných. Jde o rodiny rozvrácené, rodiny alkoholiků, narkomanů apod. V dnešní době představují větší nebezpečí pro dítě rodiny zdánlivě dobré a úplné, mající vysokou kulturní a životní úroveň. Jedná se hlavně o rodiče, kteří jsou hodně pracovně vytížení a nemají na dítě čas, nebo kde jde o dítě nechtěné. Nedostatek pozornosti a projevů lásky rodiče svým dětem kompenzují materiálním nadbytkem a finanční nezávislostí.⁴²

2.6 Psychická deprivace v dětství

Pocit bezpečí, jistoty, sounáležitosti a lásky dítěti v normální rodině zabezpečuje hlavně matka. Tyto zkušenosti jsou základem dítěte pro jeho vnitřní jistotu a vyrovnanost, schopnost udržovat pozitivní vztah k sobě samému, schopnost navazovat a udržovat trvalé a spolehlivé vztahy s okolím.⁴³

⁴⁰ FISCHER S., ŠKODA J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 147

⁴¹ FISCHER S., ŠKODA J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 147

⁴² MUHLPACHR P. *Kapitoly ze sociální patologie*. Brno: Bonny Press, 2003, s. 79

⁴³ VÁGNEROVÁ M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-214-9

Špatné působení rodiny, může mít za následek strádání dítěte v oblasti uspokojování potřeb. Negativní vliv a důsledky jsou spojeny především se strádáním v citové a emocionální oblasti. Hovoříme tedy o psychické deprivaci. Tato deprivace se projevuje jako neuspokojování potřeb citové jistoty a bezpečí v dostatečné míře a po dostatečně dlouhou dobu. Spočívá v nedostatku či absenci stabilních a spolehlivých emočních podnětů od mateřské osoby. Vzniká v situaci, kdy matka (nebo jiná mateřská osoba) nemá o dítě zájem.⁴⁴

2.7 Neúplná rodina

V neúplné rodině chybí jeden z rodičů, otec nebo matka. Role samotného rodiče je náročnější. Zvyšuje se zde možnost, že rodina nebude schopná poskytovat dítěti potřebnou podporu nebo určité vzorce chování. V rodině nejčastěji chybí otec, proto lze hovořit o nedostatku otcovské autority. Role muže v rodině může být za příznivých podmínek nahrazena jinými muži, např. dědečkem, strýcem nebo matčíným přítelem.

Stává se, že rodič dítě rozmazluje, neboť se snaží dítěti vynahradit chybějícího rodiče. Dítě může rozmazlovat i nový partner rodiče, neboť se chce zalíbit a dokázat dítěti, že je lepší než původní pokrevní rodič. Později je rozmazlené dítě dost náročné, což může vést ke krizi ve vztahu k dítěti nebo celkové krizi rodinného soužití.⁴⁵ U nového partnera může být i riziko zneužívání dítěte (viz kapitola 2.5).

2.8 Dílčí závěr

Rodinné prostředí je dle mého názoru pro dítě nejdůležitější. Je to první prostředí, které působí na dítě a ovlivňuje tím celou jeho osobnost, hodnotový systém, jeho postoje a další. Vhodné rodinné prostředí pro dítě by mělo být plné rodičovské lásky a pochopení. Dítě by zde také mělo nalézt ochranu či pomoc při řešení svých problémů, které můžou souviset např. se školou, jako je špatný školní prospěch nebo šikánování.

⁴⁴ FISCHER S. ŠKODA J. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 148

⁴⁵ HELUS Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3, s. 170 - 173

Dětské problémy mohou souviset i se samotnou, pro ně nejbližší, rodinou. Tou rodinou, která je má chránit od všeho zlého. Nejhorší možností zátěže v rodině je podle mého názoru týrání, ať psychické či fyzické a dále rodina, která si dítě nepřála a zlost nad jeho narozením dává pocítit zase jen dítěti. S tímto problémem ale opět souvisí již zmíněné týrání nebo zanedbávání dítěte.

3. Škola

Škola je společenská instituce, která navazuje na působení rodiny a výsledky primární socializace. Ve škole jsou socializační procesy ovlivněny mimoškolními podmínkami, ve kterých děti vyrůstají, neboť každá rodina má jiné normy, hodnoty a způsoby chování.⁴⁶

Mnozí lidé si školu spojují se spoustou vzpomínek. Vybavují si jí jako přiblížení k dospělosti, vykročení z okruhu rodiny a domova na práh velkého světa. Ve vzpomínkách se jim vybavují příjemné i nepříjemné a ponižující zážitky, kdy byla ohrožena jejich důstojnost a sebeúcta.⁴⁷

3.1 Škola jako systém sociálních interakcí

Pro školy platí, že:

- mají jasně určenou populaci, pro kterou jsou určeny,
- utvářejí a formují jedince v meziosobních interakcích,
- tvoří si vnitřní řády vytvořené především pro potřeby výuky, ty pak výrazně ovlivňují veškeré další formy soužití a interpersonálních vztahů,
- vytvářejí a udržují v chodu ucelené sítě sociálních vztahů,
- ovlivňují výrazným způsobem city, postoje a myšlení,
- formují svébytnou kulturu jednání, návyky a rituály, které se pro ně stávají charakteristické.⁴⁸

3.2 Funkce školy

Ve škole jsou k dispozici odborně připravení učitelé, vychovatelé, učební a výchovné metody. Na rozdíl od rodiny, kde je výchova značně individuální, je škola společenskou institucí. Je zřizována se zřetelem na společenské potřeby a má tyto funkce:

⁴⁶ HAVLÍK R., KOŤA J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-327-7

⁴⁷ HAVLÍK R., KOŤA J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-327-7, s. 117

⁴⁸ HAVLÍK R., KOŤA J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-327-7

- kvalifikační funkce - žák ve škole získává znalosti, které se jeví jako žádoucí pro jeho pozdější život,
- selekční funkce - žáci jsou podle svých školních výsledků tříděni, čímž se řídí možnost zaujmout jisté zaměstnanecké pozice, společenskou prestiž a materiální uspokojení,
- integrační funkce - žáci jsou do společnosti uváděni pokud možno nekonfliktním způsobem. K tomu slouží výchova, k jistým postojům, přesvědčení a chování (přesnost, svědomitost, spolehlivost, ochota ke spolupráci, loajalita vůči státu).⁴⁹

3.3 Školní prostředí

Rysy školního prostředí vytvářejí hlavně osoby, které v něm mají určité sociální pozice a z nich vyplývající role, tj. žáci a učitelé.

U žáků je důležitý věk, pohlaví, sociální nebo etnická příslušnost, místo bydliště a také osobnostní rysy. Velkou roli zde hrají také počty žáků ve třídách. Pokud je žáků ve třídě mnoho většinou to znamená jen výchovné potíže a zhoršující prospěch.

Znakem pedagogického personálu je opět věková struktura, s ní souvisí i délka praxe. Dalším znakem je pohlaví, sociální příslušnost, dosažená kvalifikace, ale i vzhled a charakterové vlastnosti.

Všechny procesy ve škole mají integrační charakter (spolupráce či adaptace), ale mají také opačný charakter (konkurence, rivalita, konflikty). Vyjmenované procesy probíhají v rámci vztahů, které se ve školním prostředí vyskytují. Těmito vztahy jsou:

- vztahy mezi žáky a pedagogickým personálem – tento vztah je daný hierarchií a určený rozsahem pravomocí a autoritou. V dnešní době se prosazuje více partnerský vztah, ale záleží hlavně na schopnostech učitelů jaké vztahy mezi nimi a žáky vytvoří,

⁴⁹ VOLKOVÁ P., *Spolupráce školy a rodiny*. Bakalářská práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií, 2008, s. 6

- vztahy mezi žáky navzájem - ve škole se vytvářejí citově založené vrstevnické vztahy, které mají ve vývoji jedince stále větší význam, neboť působí na celkové klima ve třídách,
- vztahy mezi učiteli navzájem - učitelé nemají mnoho příležitostí svou činnost vzájemně srovnávat ani ji na základě skutečného sledování ovlivňovat. Větší možnosti přináší týmová koncepce práce.⁵⁰

3.4 Šikana

Šikanování je podle P. Říčana „...když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině.“⁵¹

Šikana ve škole probíhá v ústraní, kam učitelé často nechodí. Jedná se hlavně o šatny nebo záchody, kdy je přítomna jen oběť a agresor nebo skupinka dvou až tří agresorů. Můžeme se setkat i s týráním spolužáka přímo ve třídě, za přítomnosti většiny spolužáků. Ti oběti nepomohou buď ze strachu, z lhostejnosti, nebo proto, že oběť je nesympatický žák.⁵²

Stádia šikany

Šikanu můžeme rozdělit do pěti stádií.

- první stádium - zrod ostrakismu - kdy jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet legrácky,
- druhé stádium - fyzická agrese a přitvrzování manipulace – vyskytuje se v zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity. Zde začíná bití oběti, kopání, silné slovní urážky, oběť začíná být nucena

⁵⁰ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 107-8

⁵¹ ŘÍČAN P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9, str. 26

⁵² ŘÍČAN P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9, str. 26

k drobným úsluhám agresorům (např. nošení tašek, svačín apod.) Často se terčem útoků stává majetek oběti (rozřezané bundy, pomočené boty, rozlámaná pravítka a tužky). Používají manipulaci a často vyhrožují: „Zkus něco říct a bude to ještě horší.“

- třetí stádium - vytvoření jádra - vytváří se skupina agresorů, "úderné jádro". Agresoři začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. Z počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou osvědčeným objektem šikany. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti "slabí". Oběť se dostává do bezvýchodné situace. Nikdo jí nevěří, většinou kolektivu je odmítána, pokud zde zůstal někdo s ní sympatizující, nedává to najevo ze strachu, že by mohl skončit na jejím místě,
- čtvrté stádium - většina přijímá normy - normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě a aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení,
- páté stádium - totalita neboli dokonalá šikana - násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají žádná práva.

Charakteristika oběti a agresora

Obětí bývá jedinec, který se odlišuje. Nejčastěji jsou šikanováni jedinci handicapovaní vzhledově, sociálně či fyzicky, lidé úzkostní, plaší, nebo kteří se odlišují rasově, národnostně, vyznáním nebo chováním. Stejně tak se může obětí stát nový žák.

Mnohé oběti jsou z příliš ochranných rodin. Jiné oběti pocházejí sice z milujících, ale tichých, uzavřených domácností, v nichž si nepotřebují nacvičovat napjaté, sociálně výbušné situace, a mají omezené možnosti stýkat se s lidmi mimo okruh nejužší rodiny.

U šikanovaných jedinců dochází ke zhoršení školního prospěchu a záškoláctví. Klesá jejich sebevědomí a sebehodnocení, mají problém s navazováním vztahů. Dostavuje se i tzv. kumulovaný efekt, kdy oběť získává pocit, že šikanování si zaslouží.

Deprese může šikanovaný řešit útekem k drogám a alkoholu. V závažnějších případech může přistoupit i k pokusu o sebevraždu.

Agresori bývají starší, fyzicky vyspělejší jedinci nebo skupina disponující početní převahou. Šikanující mnohdy pochází z prostředí, kde je agrese prostředkem jednání. K šikanování ho často vede vlastní zakomplexovanost, nedostatek sebevědomí a nejistota. K oběti bývá bezohledný a mnohdy ji považuje za méněcennou. Většina agresorů se násilnickému, agresivnímu chování učí od svých vzorů ve škole a doma.

Agresori často vyrůstají v nešťastných, dysfunkčních nebo neúplných rodinách, v nichž jsou láska, přijetí a úcta skryté či podmíněčné. Jejich rodiče neočekávají, že budou projevovat soucit s ostatními. Také se nenaučily respektovat postižené, odlišné, nebo nadané lidi ve svém okolí. Vyrůstají z nich netolerantní, rasističtí nebo diskriminující dospělí. Dochází u nich k upevňování antisociálních postojů. Odnášejí si zkušenost, že agresivní chování je možné využívat k osobnímu prospěchu. V dalším životě pak mají častěji problémy se zákonem.

Typy agresorů

- hrubý, primitivní, impulsivní - s kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních,
- velmi slušný, kultivovaný - zvýšeně úzkostný, násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků,
- tzv. "srandista" - optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních,
- agresor spouštějící ekonomickou šikanu - rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí, chybí jim však city ze strany rodičů. Nedokáže si ničeho vážít. Pokud se nenaučí vážít si materiálních věcí, těžko se naučí vážít si mezilidských vztahů. Objevuje se zde i podpora rodičů: „S tím se ve třídě

nebav, je to sociál." Rodiče agresora mají podstatný podíl na chování svého dítěte.⁵³

3.5 Špatný školní prospěch, odpor ke škole

Školní prostředí je místem, kde poměrně často dochází k ohrožení dítěte ze strany učitelů. Dítě je ohrožováno špatnými známkami, postihy za nevhodné chování nebo se může stát obětí nevhodného přístupu učitele.

Můžeme zde hovořit o tzv. predátorské agresi, kdy jde o vztah mezi silnějším a slabším. Ve škole je tímto predátorem vyučující a to v případě, když se v jeho třídě objeví jedinec, který je mu nesympatický, s kterým nemá dobré vztahy a který ho často (neúmyslně) provokuje. Učitel má sklon vidět na takovém žákovi spíše horší stránky. Vše, co u ostatních dětí běžně nevidí. Při zkoušení většinou dává těžší otázky a horší známky než ostatním.⁵⁴

Tyto situace mohou ovlivnit na celý život vztah jedince ke škole. Hovoříme o tzv. docilitě, racionalitě a skupinové hlouposti. To znamená, že pokud pedagog má nějakého neoblíbeného žáka a svěří se kolegovi, který s ním dosud žádné problémy neměl, se svým názorem, tento kolega začne daného žáka více pozorovat. Nakonec dá za pravdu svému kolegovi.

Žák je zaškatulkován do provokatérů a nesnesitelných žáků a tato nálepka se s ním táhne celým studiem. Dostává se do stálého napětí, má pocit, že ať dělá cokoli, stejně jeho výkon bude učitelem ohodnocen nespravedlivě. Ze školy se vzdaluje pod nejrůznějšími záminkami v době, kdy ho čeká zkoušení, prověrka, popř. když má na hodinu přijít v jeho očích nespravedlivý vyučující.⁵⁵

⁵³ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 109 - 144

⁵⁴ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 39 - 42

⁵⁵ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 39 - 40

Příčiny odporu ke škole lze shrnout do tří základních skupin:

- špatné přizpůsobení školnímu režimu - především u dětí nezralých, které nejsou schopny snášet omezení a podřít svou činnost ostatním, nerespektují autoritu, jsou zvyklé dělat, co chtějí,
- častá neúspěšnost vyplývající z nižší úrovně rozumových schopností nebo některá ze specifických vývojových poruch učení. Může se jednat i o nadané děti, pro které je škola nudná, nezáživná, učitel neumí s takovým dítětem pracovat, spolužáci jej zesměšňují,
- v kolektivu nefungující pozitivní mezilidské vazby - negativní vztah k učiteli, nepřijetí jedince kolektivem, který dítě týrá a zesměšňuje.⁵⁶

3.6 Vliv party

Dítě, které nemá v rodinném prostředí svoji pevnou pozici, necítí zde zázemí a jistotu, hledá toto zázemí v různých partách, často s patologickým programem, kde může trávit svůj volný čas.

Vrstevnické party si kladou požadavky na přizpůsobení. Toto přizpůsobení zahrnuje způsob vyjadřování, úpravu zevnějšku, druh hudby, kterou všichni poslouchají, postoje ke škole, práci apod. Party a gangy s kriminálním programem u nás nejčastěji vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se mezi sebou dobře znají, vyrůstají na jednom sídlišti, popř. v jedné vesnici. Tyto skupiny se mohou vymknout standardnímu sociálnímu chování a běžným společenským normám - začnou chodit za školu.

Často je záškoláctví v těchto partách jednou z hlavních podmínek přijetí. Objevuje se zde hlavní vůdce, ke kterému všichni vzhlížejí a snaží se jeho chování napodobit. Přítomnost v partě je často doprovázena zneužíváním alkoholu a drog. Pod tlakem skupiny ztrácí kontrolu nad vlastním chováním a tím se často dopouští činů, které by sám za normálních okolností neprovedl. Parta či subkultura mu umožní anonymitu, dává mu pocit sounáležitosti, příslušnosti, posilují pocit, že někam patří.⁵⁷

⁵⁶ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 97 - 99

⁵⁷ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 72

Stále více dětí inklinuje k partám, můžeme tvrdit, že příčiny jsou v primárním výchovném a společenském prostředí, kde takový jedince vyrůstá. Jednou skupinou jsou děti, které nezažili v rodinném prostředí pocit jistoty a přijetí – „...jedinci s neuspokojenou potřebou místa“. Mají touhu někam patřit a být uznáváni. V partě získávají dojem, že jsou silní, potřební.⁵⁸

Další skupinou jsou děti, které prošly autoritářskou výchovou. Rodiče jim dávali najevo, že nic není správně. Ve výchově převládá pokárání nad pochvalou. Rodiče stále upozorňují na chyby a trestají za ně. Věci, které dělají dobře, jsou rodiči považovány za samozřejmost.

Třetí skupinou jsou děti procházející nečitelnou výchovou. Jejich život je plný nejistoty, která ve finální fázi vede k sníženému sebehodnocení. Parta je pro ně místem, kde nachází jistotu.

Party také vyhledávají děti, které nedokážou zvládat mnohdy nereálné nároky rodičů. Rodiče je nutí k výkonům, kterých nejsou schopny dosáhnout. Tyto rodiny používají tzv. podmíněnou lásku jako výchovný prostředek. Často slyší věty typu:

- když nedostaneš jedničku, tak....
 - ...nemusíš chodit domu,
 - ...jsi hloupý, nemám tě rád, nechod' mi na oči.

Tyto rodiče rádi dítě srovnávají s úspěšnějším sourozencem, ale také do nich promítají svá vlastní přání a touhu po úspěchu.

Další skupina dětí, která vyhledává party má společné to, že procházely agresivní výchovou vlastních rodičů. Byly téměř denně vystavovány tvrdým tělesným trestům. Agrese byla přirozeným výchovným prostředkem, a tudíž je jimi přijata za normu.⁵⁹

⁵⁸ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 73

⁵⁹ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 73 - 74

3.7 Dílčí závěr

Socializace ve škole probíhá díky interakcím mezi žáky nebo mezi žáky a pedagogy a je usměrňována školními předpisy a řády. Škola je dalším důležitým výchovným prostředím hned po prostředí rodinném.

Děti nejsou pod dozorem a vlivem svých rodičů, ale zase zde mohou zúročit vše, co je rodiče naučili. Jakou prošly výchovou v rodině. Domnívám se, že pokud dítě má v rodině silné zázemí, má se kam obrátit v případě problémů, bude snáze čelit zátěži školního prostředí. Např. v případě šikany, pokud dítě ví, o co se jedná, může lépe reagovat na pokusy šikany vůči jeho osobě.

Za nejdůležitější považuji, aby dítě bylo zvyklé z rodiny si o problémech povídat, svěřovat se – mluvit, mluvit, mluvit. Jedině tímto přístupem dokáže s problémy bojovat. Tuto jednoduchou věc musí mít již naučenou, zažitou z rodiny.

Škola a rodina mají stejný cíl: výchovu. Domnívám se ale, že pokud rodina výchovu zanedbala, škola již moc ve výchově jedince nenapraví. Dítě zde může své problémy ventilovat tím, že začne šikanovat slabší děti nebo děti s určitým hendikepem. Další variantou, kam se dítě s problémem může uchýlit, jsou party, ve kterých si přijde zcela jedinečně. Všechny děti v partě mu rozumí – hledá zde pochopení a vyslechnutí svých problémů a také zde má pocit, že někam patří. To mu jeho vlastní rodina, pokud je závadová, nemůže dát.

4. Důsledky a východiska

K důsledkům vyplývajících ze zátěží, o kterých jsem se již zmínila v předchozích kapitolách, patří např. lhaní, porucha chování s protispolečenskými rysy, záškoláctví, útky z domova, toulání, krádeže nebo agresivní a destruktivní projevy. Toto chování označujeme jako poruchy chování, které můžeme dále dělit na neagresivní porušování sociálních norem nebo na agresivní poruchy chování.

Poruchy chování jsou ty projevy jedince, kterými se vymyká z normálního chování. Lze hovořit o obtížné vychovatelnosti. Její příčiny můžeme hledat ve výchově, nebo v prostředí, kde jedinec vyrůstá. Poruchy chování souvisí s porušováním normy, kterou stanovuje daná společnost.⁶⁰ M. Vágnerová říká, že se jedná o odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku.⁶¹

Rodinné zázemí je základem k obecné spokojenosti všech členů rodiny. Především dětem dává pocit bezpečí. Bohužel však dochází k tomu, že některé rodiny nefungují tak, jak by měly a děti raději volí útěk od rodiny.

Poruchové chování dětí má tyto znaky:

- nerespektuje sociální normy platné v dané společnosti,
- není schopno udržovat přijatelné sociální vztahy – jejich překážkou je nedostatek empatie,
- jsou nadměrně zaměřeni na sebe, nemají pocit viny nebo žádné výčitky svědomí a nikdy nepřiznají svou vinu,
- způsob jejich reagování je agresivita.⁶²

⁶⁰ Etopedie. Wikipedie. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Etopedie> (accessed April 10, 2011).

⁶¹ VÁGNEROVÁ M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9, s. 274

⁶² VÁGNEROVÁ M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9, s. 274

Příčiny poruch chování jsou:

- vnější vlivy na poruchy chování:
 - poruchy chování nejčastěji ovlivňuje rodina, která může být neúplná, rozvrácená, rozvedená nebo s konflikty. Další příčinou jsou nesprávné styly výchovy, kdy se dítě hodně trestá, nebo moc rozmazuje. Výchova může také být příliš tvrdá, liberální nebo rodiče nemají na dítě čas, v rodině může být nedostatek materiálních prostředků,
 - druhým vlivem na poruchy chování je škola. Záleží na vztazích mezi žáky nebo mezi dítětem a učitelem, zda má dítě učitele a daný předmět oblíbený,
 - třetím vlivem, který působí na poruchy chování, jsou vrstevníci a kamarádi, kteří snižují autoritu dospělých,
 - čtvrtým vlivem je společnost jako celek, jaká je možnost využití volného času nebo jaký vliv mají média - internet či televize,
- vnitřní vlivy na poruchy chování:
 - první příčinou jsou nervová a psychická onemocnění,
 - druhou příčinou je snížená inteligence, kdy dítě nedokáže domyslet důsledky,
 - třetí příčinou jsou vrozené dispozice, kdy dítě je stejné jako někdo jiný z rodiny,
 - čtvrtou příčinou je citová deprivace, kdy se děti dopouštějí agresivního chování.⁶³

K nejčastějším poruchám chování dětí patří:

- lhaní,
- opoziční poruchy,
- porucha chování s protispolečenskými rysy,
- záškoláctví,
- útěky a toulky.

⁶³ Pedagogická psychologie. Wikipedie.
http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedagogick%C3%A1_psychologie#P.C5.99.C3.AD.C4.8Diny_poruch_chov.C3.A1n.C3.AD (accessed April 10, 2011).

4.1 Lhaní

Lhaní je pro dítě typem úniku pro ně z nepříjemné situace, kterou nedokáže jinak vyřešit. Lež můžeme dělit na:

- bájnou lež, která uspokojuje symbolické potřeby, které nejsou ve skutečnosti uspokojeny – v tomto případě ovšem nejde o poruchu chování,
- pravou lež, která je vždy vědomá a sleduje nějaký cíl. Jedná se o obranný mechanismus, kdy se dítě potřebuje vyhnout potížím nebo získat nějakou výhodu. Nelze ji považovat za obranu v nouzi.

Lež děti také používají, pokud chtějí něco získat, nebo když se pokoušejí manipulovat s dospělým. Lež je častým jevem u dětí, které mají doma tvrdou a trestající výchovu. Častou příčinou lhaní bývá touha po uplatnění v kolektivu, kdy dítě chce u svých spolužáků získat obdiv.⁶⁴

4.2 Opoziční porucha

Považuje se za normální jev u dětí mezi druhým a třetím rokem jejich věku. V případě, že tato porucha přetrvává do školního věku, můžeme hovořit o poruše chování. Opoziční porucha se objevuje hlavně u dětí s autoritářskou výchovou, v jejichž rodině se nadměrně uplatňuje moc a kontrola. Další důvodem může být tzv. podmíněná láska, kdy rodič svou lásku podmiňuje často nesplnitelnými požadavky. Chybí pochvala nebo pozitivní motivace.⁶⁵

4.3 Porucha chování s protispolečenskými rysy

Tato porucha se objevuje častěji ve městech než na vesnicích. K jejím znakům patří lhaní, záškoláctví, útěky z domova nebo agresivita. Na vývoji poruchy se podílí dědičnost a prostředí, v kterém jedinec žije. V tomto prostředí se často vyskytuje např.

- rodinný nesoulad,
- lhostejná a zanedbávající výchova,
- kriminální chování rodičů,

⁶⁴ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 93 - 95

⁶⁵ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 91 - 93

- neschopnost rodičů dítě materiálně či citově zabezpečit.⁶⁶

4.4 Záškoláctví

„Záškoláctví můžeme charakterizovat jako úmyslné zameškávání školního vyučování, kdy žák o své vlastní vůli, ve většině případů bez vědomí rodičů, nechodí do školy a neplní školní docházku. Jde o nejklasičtější poruchu chování, kdy se jedná o absenci ve škole bez řádného omluvení rodiči či lékařem.“⁶⁷

Záškoláci jsou schopni nepřítomnost ve škole před rodiči dlouho tajit. Jsou více ovlivněni vrstevníky, lžou, kradou a toulají se v době vyučování. Problém často začíná stížnostmi na školu nebo nechutí jít do školy. Chování může být doprovázeno úzkostí nebo dokonce panikou v okamžiku, kdy je čas jít do školy.⁶⁸

Záškoláctví lze rozdělit na dvě základní skupiny:

- záškoláctví impulzivního charakteru - dítě se rozhoduje náhle, nepromyšleně, odejde během vyučování, může předstírat nemoc, nebo nemusí do školy dorazit, i když tam míří, toto chování může mít spojitost s problémy ve škole,
- záškoláctví účelové, plánované - objevuje se tehdy, když se dítě chce vyhnout zkoušení, písemné práci, neoblíbenému předmětu či vyučujícímu.⁶⁹

Ch. Kyriacou rozdělil záškoláctví do pěti kategorií:

- pravé záškoláctví – žák nechodí do školy, ale rodiče si myslí, že ano,
- záškoláctví s vědomím rodičů - žák nechodí do školy a rodiče o tom vědí, protože např. pomáhal rodičům v práci nebo se doma staral o někoho nemocného,
- záškoláctví s klamáním rodičů - někteří žáci jsou schopni přesvědčit své rodiče, že je jim tak špatně, že nemohou jít do školy, i když se ve skutečnosti cítí dobře, rodiče pak napíší žákovi omluvenku z důvodu zdravotních potíží.

⁶⁶ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 106 - 107

⁶⁷ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 97

⁶⁸ ELLIOTT J., PLACE M. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0182-0, s. 41

⁶⁹ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 97

- útěky ze školy - žáci do školy chodí, nechají si zapsat přítomnost a během dne na hodinu nebo dvě odejdou,
- odmítání školy - žáci, kterým představa školní docházky činí psychické potíže. Patří sem poruchy pramenící z problémů ve škole, například z pocitu, že učení je moc těžké, strach z šikanování nebo školní fobie.⁷⁰

Ch. Kyriacou dále ve své knize *Řešení výchovných problémů ve škole* uvádí možné příčiny záškoláctví, které dělí do tří skupin:

- individuální patologie nebo poruchy osobnosti (trávení volného času, vliv party) - děti mají nízké sebevědomí, nižší studijní schopnosti, zvláštní vzdělávací potřeby, špatně se koncentrují a sebeovládají. Pokud dítě necítí v rodině zázemí, častěji tráví čas v partách, které často mají patologický program - zneužívání návykových látek, alkoholu. V hodně případech je záškoláctví jednou z hlavních podmínek přijetí do party.
- špatné rodinné podmínky nebo hodnotový systém (vliv rodinného prostředí) - rodiče těchto dětí podceňují vzdělání, je jim jedno, že dítě do školy nechodí, nezajímají se o ně. V rodině se objevují značné problémy, kdy péče o dítě je nedostačující nebo naopak přehnaná spolu s vysokými nároky rodičů, rodiny mohou žít v komunitě s vysokou nezaměstnaností.
- školní faktory vyplývající z osnov nebo z ducha školy a ze vztahů, mezi spolužáky (negativní vztah ke škole) - žáci mají problémy s konkrétními učiteli, ve třídě bývají špatné vztahy, žáci nesouhlasí se zásadami školy, nezvládají učivo.⁷¹

Záškoláctví může být nebezpečné také proto, že jsou s ním spojeny různé přestupky - mimo jiné i toulání. Dítě, když je za školou potřebuje vyplnit čas a může se dopouštět kriminálního chování, jako např. krádeží.

⁷⁰ KYRIACOU Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3, s. 45

⁷¹ KYRIACOU Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3, s. 51

4.5 Útěky

Útěky ze školy nebo z domova mohou být projevem psychického onemocnění, častěji bývají způsobeny špatnou adaptací dítěte nebo nevhodným prostředím, kde vyrůstá. Nevhodným prostředím mám na mysli nadměrné pracovní vytížení rodičů, což má za následek nedostatek času na děti, nedostatečné finanční zabezpečení rodiny nebo rozvod rodičů.⁷²

Útěky můžeme rozdělit do dvou kategorií:

- impulzivní, zkratkové útěky dětí nebo
- připravované a plánované útěky.

Impulzivní, zkratkové útěky jsou reakce na nepříjemnosti doma nebo ve škole. Jejich cílem je pomstít se rodičům. Dítě nevidí jiné východisko. Příčinou může být také vzdor vůči vychovatelům pro jejich nespravedlnost. Dítě může volit útěk před hrozící nepříjemností. Při útěku se schovává někde poblíž domova. Vyhledává své prarodiče či jiné příbuzné, u kterých cítí bezpečí, důvěru a ochranu.⁷³

V případě, že hlavní příčinou útěku z domova je škola, dítě utíká ze strachu z odezvy rodičů na špatnou známku nebo poznámku. S vyšším počtem tohoto typu útěků se setkáváme v klíčových obdobích školního roku tj. pololetí a konec roku. Rodiče můžou nevědomky dítěti pohrozit, tím že pokud přinesou špatnou známku, nesmějí domů. Dítě nedokáže vyhodnotit pravdivost tohoto prohlášení a skutečně raději domů nejde.⁷⁴

Útěky připravované a plánované lze považovat za závažnější, neboť dítě neutíká bez rozmyslu. Má vytyčený jasný cíl. Tyto útěky jsou časté u rozvedených rodičů, kdy dítě není spokojeno s rodičem, u kterého žije a doufá, že u druhého rodiče se bude mít lépe. Dalším možným problémem u rozvedených rodičů je, že dítě si nedokáže najít pozitivní vztah k novému partnerovi rodiče.⁷⁵ Nejhorším motivem k útěku je možné

⁷² MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 102

⁷³ *Formy útěků. Dítě na útěku*. <http://www.ditenauteku.ic.cz/2formy.html> (accessed March 28, 2011).

⁷⁴ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 104

⁷⁵ *Formy útěků. Dítě na útěku*. <http://www.ditenauteku.ic.cz/2formy.html> (accessed March 28, 2011).

zneužívání dítěte nově příchozím partnerem. Dítě se nedokáže ubránit a útěk vidí jako jedinou možnou obranou.⁷⁶

Další příčinou útěku dítěte z domova může být hledání dobrodružství. V tomto případě dítě neutíká samotné, ale častěji s dalšími dvěma či třemi dětmi. Pohnutkou k útěku bývá touha po dobrodružství, samostatném životě nebo poznání světa. Někdy je tato touha naivní, podpořena četbou či televizním pořadem, jindy může být důvodem citová nespokojenost, vzdor, představa trestu vychovatelů. Tento typ útěku volí častěji děti z ústavního zařízení. Na útěku se děti často dopouštějí krádeží, vylupování chat, žebrotě, prostituci a podvodů.⁷⁷

4.6 Toulky

Za hlavní příčinu toulání dětí můžeme považovat rozvrat rodiny, zanedbávání péče, týrání či neuspokojivé materiální podmínky. K potulkám může ale docházet i ve spořádaných rodinách, kde hlavním motivem je nuda či prázdnota. Dalšími motivy útěku může být sociálně patologické prostředí, rozvod rodičů, nevlastní rodič, značná zaměstnanost rodičů, vliv vrstevníků, spolužáků či party, závady ve školním prostředí, vliv médií.

Děti se častěji toulají na jaře a v létě, a také spíše ve dne než v noci. S rozvojem dopravy se objevují nové formy toulání, např. jízda tramvají, stopování a další.⁷⁸

Sklon k toulání může být u některých dětí i příznakem hlubší psychické deprivace následků dlouhodobého předchozího ochuzení o citové podněty. Dítě je schopno odejít s kýmkoliv a kamkoliv, žije přítomností, nestará se o budoucnost a netrpí úzkostí. Při potulkách nemusí být nikomu nápadné. V rodinách jsou takové případy vzácné, setkáváme se s nimi u dětí vychovávaných v dětském domově. Tyto děti přejdou až ve školním věku do adopce nebo pěstounské péče, kde nemohly dosud citově zakotvit.⁷⁹

⁷⁶ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 103

⁷⁷ *Formy útěků. Dítě na útěku*. <http://www.ditenauteku.ic.cz/2formy.html> (accessed March 28, 2011).

⁷⁸ *Rodinné prostředí a jeho vliv na osobnost dítěte*, 2008. Odmaturuj.cz. <http://www.odmaturuj.cz/psychologie/rodinne-prostredi-a-jeho-vliv-na-osobnost-ditete/> (accessed March 28, 2011).

⁷⁹ BRADOVÁ Z., *DP Sociální prostředí a jeho vliv na výskyt sociálně patologického chování nezletilých dětí*, 2008, s. 38 - 40

4.7 Východiska

„Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.“⁸⁰ Tento výčet ochrany práv dítěte je rozsáhlý, a proto je upraven v různých právních odvětvích a předpisech. Tyto předpisy patří do oblasti rodinně-právní, sociální, školské, zdravotní, občanskoprávní, trestní apod.

Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky se věnuje dětem a rodině v článku 32. Článek 32 říká, že jakékoliv zasahování do soukromí a rodinného života je možné teprve tehdy, jestliže rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dětí o to požádají nebo se o děti nemohou nebo nechtějí starat.

Sociálně-právní ochraně dětí se vyjadřuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje sociálně-právní ochranu dětí v § 1 jako:

- ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.⁸¹

Prevence

Za nejdůležitější věc považuji předcházení vzniku sociálních deviací a tím se zabývá prevence, kterou můžeme rozdělit na primární, sekundární a terciální.

Když se řekne primární prevence, znamená to všeobecné působení na osobnost dítěte s cílem předejít potenciálnímu ohrožení. Na dítě působí především rodina a škola, dále lokální prostředí prostřednictvím občanských sdružení či masmédií. Důležitým bodem primární prevence je ovlivňování výchovy, vzdělávání, druhu volnočasových

⁸⁰ *Odbor 21 Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. <http://www.mpsv.cz/cs/7242> (accessed March 28, 2011).

⁸¹ *Odbor 21 Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. <http://www.mpsv.cz/cs/7242> (accessed March 28, 2011).

aktivit, poradenství, práci s hodnotami dětí a mládeže. Primární prevence působí na celou, deviací doposud nezasáženou, populaci.

Sekundární prevence je zaměřena na rizikové (potencionálně ohrožené) jedince a skupiny, u nichž je zvýšená pravděpodobnost vzniku a rozvoje sociálně deviantního chování. Instituce, které se zabývají sekundární prevencí, jsou: poradny, krizová centra, střediska preventivně výchovné péče, kontaktní centra, linky telefonické pomoci, detoxikační centra. Tyto instituce se snaží ovlivňovat či eliminovat negativní vlivy prostředí, ve kterém se jedinec nachází.

Terciální prevence je zaměřena na sociálně deviantní jedince nebo skupiny. Jde o nápravu nebo zmírnění negativních důsledků, zamezení recidivy a zabránění dopadu sociální deviace na jedince a společnost. Terciální prevence spočívá v resocializaci a určité alternativní socializaci.

Primární prevenci můžeme dále rozdělit na specifickou prevenci, která se týká konkrétních sociálních deviací (prevence šikany, kriminality či kouření) na něž se pak zaměřuje. Jedná se o informace, nácviky dovednosti vztahující se ke konkrétní deviaci. A dále nespecifickou prevenci, kdy je zaměřena na posilování odolnosti čelit různým nástrahám, schopnosti orientovat se v rizikových situacích, vypořádávat se zátěžovými situacemi, učit se asertivitě a ovládat úzkostné stavy. Mělo by tedy jít o celkové formování osobnosti ve smyslu „zdravého životního stylu“. Nespecifickou prevenci, považujeme za nejefektivnější z pohledu vlivu na jedince.⁸²

Poradenská psychologie pro děti a mládež

V České republice existuje systém výchovného poradenství, který zahrnuje školská poradenská zařízení, jako jsou pedagogicko-psychologické poradny, speciálně-pedagogická centra či školní poradenská pracoviště při základních a středních školách. Tato poradenská zařízení zajišťují informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost, poskytují odborné speciálně-pedagogické a pedagogicko-

⁸² KRAUS B., SÝKORA P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPress, 2009, s. 56 - 58

psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a přípravě na budoucí povolání.

Pedagogicko-psychologické poradny jsou široce zaměřeny na problematiku dětí a mládeže od 3 do 11 let. Problematika práce je velmi rozsáhlá. Můžeme ji rozdělit na výchovné problémy, obtíže ve vzdělávání, či ve vyučovacím procesu.

K hlavním druhům činnosti v pedagogicko-psychologických poradnách patří podle vyhlášky o poskytování poradenských služeb č. 72/2005 Sb. následující:

- zjišťování pedagogicko-psychologické připravenosti žáků na povinnou školní docházku,
- zjišťování speciálních vzdělávacích potřeb žáků ve školách, které nejsou samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením,
- poskytování poradenských služeb žákům se zvýšeným rizikem školní neúspěšnosti nebo vznikem problémů v osobnostním a sociálním vývoji, jejich zákonným zástupcům a pedagogickým pracovníkům vzdělávajícím tyto žáky, poskytování poradenských služeb zaměřených na vyjasňování osobních perspektiv žáků,
- podporuje metodickou podporu školy,
- prostřednictvím metodika prevence zajišťuje prevenci sociálně patologických jevů, realizaci preventivních opatření a koordinaci školních metodiků prevence.⁸³

Školský zákon stanoví základní instituce, se kterými poradenský psycholog spolupracuje: tj. orgány sociálně právní ochrany dětí a orgány péče o mládež a rodinu, zdravotnickými zařízeními, popřípadě s dalšími orgány a institucemi. Poradenská péče o děti se vztahuje také na nejbližší rodinu a další sociální skupiny, do kterých je dítě začleněno.⁸⁴

⁸³ PEŠOVÁ I., ŠAMALÍK M. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1216-4, s. 12

⁸⁴ PEŠOVÁ I., ŠAMALÍK M. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1216-4, s. 14-15

Poruchy chování jsou jednou z nejčastějších příčin návštěvy rodičů na poradenském pracovišti. Obtíže se týkají chování asociálního rázu – lhaní, záškoláctví, krádeží, útěků z domova. Při záškoláctví bývá motivace rozmanitá. Úkolem poradenského pracovníka je zjistit, co dítě k záškoláctví vedlo. Podle toho vede další poradenskou činnost s dítětem i se školou.⁸⁵

Do péče poradenského zařízení se takovéto děti dostávají různým způsobem, patří sem žádost oddělení sociálně právní ochrany dítěte, lékaře, někdy podezření ze školy, spíše výjimečně je tato situace odhalena přímo v rámci poradenské práce. Je však potřebné si uvědomit, že týráním, zanedbáváním, nebo zneužíváním mohly projít i děti, které přicházejí do poradny jako klienti z jiných důvodů, třeba školního neprospěchu, a jsou nyní v nejrůznějších typech náhradní rodinné péče – děti v pěstounské péči, děti adoptované či děti v zařízeních pro ústavní výchovu dětskými domovy počínaje až po výchovné ústavy.

Děti s CAN syndromem mají významné problémy v oblasti emocí, buď jsou nepřiměřeně stažené do sebe tzn., že hlavním úkolem je pomoci jim vyjít z ulity nebo jsou nepřiměřeně agresivní a hlavním úkolem je pomoci jim zvládat vlastní agresivitu.⁸⁶

Zásady, které je třeba dodržet, když se týrané nebo zneužívané dítě rozhodne promluvit, jsou: uklidnit dítě, poradit dítěti, vyslechnout dítě, věřit dítěti, dodat dítěti sílu, podpořit ho, zabezpečit pro dítě poradenství, doporučit mu další instituce, zajímat se o další vývoj celé situace a případu.⁸⁷ Na prvním místě musí být vždy potřeby dítěte a jeho ochrana.

Sociálně výchovná činnost ve škole

Sociálně-výchovná činnost ve škole představuje nabízenou pomoc učitelů žákům. Ti touto činností mají žáky naučit adekvátně se vyrovnávat se zátěžovými životními situacemi. Taková pomoc ze strany učitele se nazývá sociální opora.

⁸⁵ PEŠOVÁ I., ŠAMALÍK M. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1216-4, s. 81

⁸⁶ PEŠOVÁ I., ŠAMALÍK M. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1216-4, s. 119

⁸⁷ PEŠOVÁ I., ŠAMALÍK M. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1216-4, s. 124

Sociální oporu lze vymezit jako pomoc poskytovanou osobě, která se nachází v zátěžové situaci. Lze rozlišit následující typy sociální opory:

- nabízená - poskytovatel signalizuje možnost a dává najevo připravenost pomoci.
- vyhledávaná - příjemce vysílá signál „SOS“, říká si o pomoc,
- poskytovaná - poskytovatel má jasný cíl usnadnit jedinci zvládnutí situace, tedy nenabízí, ale jedná.

Sociálně-výchovné činnosti ve škole by se měl vedle učitelů věnovat především samostatný profesionální pracovník. Práce sociálního pedagoga ve škole by se měla vyznačovat empatií, pochopením problémů žáků, uměním naslouchat, navozovat atmosféru důvěry a zbavovat žáky strachu při svěřování se s problémem. Takový pedagog nesmí moralizovat a mentorovat, ale měl by podporovat pozitivní stránky osobnosti a pozitivní motivaci při zvládnání školních povinností.⁸⁸

Všeobecné cíle a úkoly sociálně-výchovné práce ve škole jsou tedy zabránění vzniku odchylek v chování žáků v rámci školy či podporování sociálních kompetencí dětí cílenými akcemi a nabídkami činností.

V případě školního, ale i jiného poradenství hraje velkou roli pochopení situace ze strany těchto specialistů, neboť ti na základě pochopení situace navrhnou vhodný další postup. Strukturu poradenství popisuje Ch. Kyriacou v knize Řešení výchovných problémů ve škole následovně:

- naslouchání - má rozhodující vliv, při pohovoru s problémovým žákem je nutné mít dostatek citu a během rozhovoru projevit zájem, povzbuzovat jej otázkami, ale nenaléhat. Ideální je klást otevřené otázky, aby se mohl projevit a vyjádřit. Samozřejmostí je vhodné prostředí, bez vyrušujících prvků.
- odhalení podstaty situace - prověření situace v rodině, případně se obrátí na další specialisty z pedagogicko-psychologické poradny či psychiatra, neboť se nelze spokojit pouze s informacemi od žáka, které mohou být zkreslené

⁸⁸ KRAUS B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 112-115

- navrhnout postup k nápravě - řádně jej žákovi vysvětlit, aby pochopil, že některé kroky mohou být nepříjemné. Někdy k nápravě stačí pohovor se žákem, případně s jeho rodiči.⁸⁹

Sanace rodiny

Sanace rodiny, nebo-li podpora rodiny, se zakládá na postupech podporujících fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, příp. kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen. Sanace rodiny by měla být metodou první volby u většiny případů. Práce s rodinou může mít formu podpory od zaškoleného dobrovolníka, terapie poskytované profesionálem celé rodině nebo někomu z rodiny v domácím či jiném prostředí, služby poskytované rodinám.⁹⁰

Podle V. Bechyňové a M. Konvičkové je sanace rodiny soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.“

Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku. Konkrétně se jedná o činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu.⁹¹

Rodinu dítěte lze sanovat, pokud rodiče pochází ze zanedbávaných rodin, tudíž jsou jistým způsobem nositeli rizika. Lze tedy předpokládat, že nebudou umět pečovat o dítě, nemají ve svém okolí vhodnou sociální podporu. Sanace přichází do úvahy u dítěte, které žije ve své rodině, ale jeho situace ve zdravotní, psychické a sociální oblasti je v ohrožení. Dále pak to může být v případech, kdy je dítě umístěno

⁸⁹ VOKŘÁL V., *Záškoláctví a jeho příčiny*. Bakalářská práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií, 2010. *BP Záškoláctví a jeho příčiny*, 2010, s. 19 - 20

⁹⁰ BECHYŇOVÁ V., KONVIČKOVÁ M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5, s. 17

⁹¹ BECHYŇOVÁ V., KONVIČKOVÁ M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5, s. 18

dobrovolně nebo na základě předběžného opatření do zařízení pro ústavní výchovu. Pokud taková situace nastane, pak je cílem sanace vytvořit kvalitní podmínky pro rodinu a její kontakt s dítětem. Dobře vykonaná práce s rodinou může mít za následek svěření dítěte zpět do péče rodičů.

Existují rodiny, pro které tento způsob nápravy a pomoci není možný. Můžeme sem zařadit kruté zacházení s dítětem ze strany rodičů, kdy odborníci kontakt nedoporučují. Pokud je znaleckým posudkem zúčastněných prokázáno, že rodiče nemají žádnou citovou vazbu k dítěti, sanace se vylučuje. Jestliže jsou rodiče závislí na alkoholu či jiných návykových látkách, nebo jsou zbaveni způsobilosti k právním úkonům, nelze sanaci vykonávat.⁹²

Rodinná mediace

Rodinná mediace působí jako most mezi osobami, které si mezi sebou vystavěly zed'. Mediátor může pomoci obnovit dialog mezi osobami, které nejsou schopné spolu mluvit nebo vedou pouze strnulé monology. Rodinná mediace je konkrétně v případě odloučení nebo rozvodu procesem řízení konfliktů, při nichž rodinní příslušníci požádají nebo přijmou důvěrnou nestrannou intervenci třetí osoby, tedy rodinného mediátora. Jeho role spočívá ve vedení členů rodiny, aby sami našli základy trvalé a vzájemně přijatelné dohody, při které se dbá na potřeby všech, a zvláště na potřeby dětí.⁹³

Cílem rodinné mediace je předcházení potenciálním konfliktům a rodinným dysfunkcím, zlepšení rodinných vztahů, uspokojení potřeby rodičů i dětí, členy rodiny naučit mluvit o problémech a nalézat jejich řešení, pomoci dětem pochopit rozchod rodičů.⁹⁴

Nízkoprahové služby

Posláním je usilovat o sociální začlenění a pozitivní změnu v životním způsobu ohrožených dětí a mládeže v nepříznivé sociální situaci. Poskytují informace,

⁹² BECHYŇOVÁ V., KONVIČKOVÁ M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5, s. 20-21

⁹³ TRÉLAUN B. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6, s. 111

⁹⁴ TRÉLAUN B. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6, s. 112

odbornou pomoc a podporu. Sociální služba je poskytována mládeži v jejím přirozeném prostředí, tedy na ulici, hřištích a v parcích.

Je vykonávána v souladu s principy nízkoprahovosti, což znamená: co nejvíce dostupná, bezplatná, anonymní a poskytovaná na základě zájmu a dobrovolného souhlasu klientů. Jejimi cíli jsou prevence sociálně nežádoucích jevů, snižování rizik ohrožujících mládež, podpora a pomoc mladým lidem v obtížné životní situaci, aktivizace volnočasových činností a zapojení skupin mládeže do společnosti.

Cíle terénní práce je zvyšovat sociální a komunikační schopnosti a dovednosti, podporovat děti při zvládnání nepříznivých životních událostí, poskytovat nezbytnou psychickou, fyzickou, právní a sociální ochranu. Podporovat smysluplné trávení volného času a poskytovat k tomu podmínky, podporovat zdravý životní styl dětí a mládeže.

Cílová skupina terénní sociální práce je zaměřena na děti a mládež ve věku cca od 12. do 20. let, které jsou reálnými či potenciálními nositeli rizikového chování nebo jsou ohroženy nepříznivou sociální situací. Tato služba je převážně zaměřena na klienty, kteří zažívají následující sociálně nepříznivé situace:

- konfliktní společenské situace (šikana, kriminalita, vandalismus, násilí, zneužívání návykových látek, rasismus, záškoláctví, domácí násilí),
- obtížné životní události (rozpad rodiny, problémy s volbou školy a povolání, partnerské problémy, zajištění bydlení, těhotenství před dosažením zletilosti)
- omezující životní podmínky (nepříznivé rodinné, sociální či kulturní prostředí, neschopnost navázání vztahů, sociální vyloučení, absence zájmů, pasivní životní stereotypy).

Terénní sociální práci vykonávají terénní pracovníci, tzv. streetworkeri. Jsou to vyškolení zaměstnanci, kteří nabízejí své služby všem mladým lidem, kteří o ně mají zájem. Nedílnou součástí terénní práce je spolupráce s dalšími osobami či institucemi, mezi něž patří zejména rodina, škola, kurátoři pro mládež, oddělení sociálně právní ochrany dětí, probační a mediační služba, metodici prevence na školách, policie.

Poskytované služby jsou: poradenství, informační servis, asistence, preventivní aktivity a intervence, organizace kulturních volnočasových aktivit.⁹⁵

Sociální pracovníci a sociální kurátoři

Jde o pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, jejichž pracoviště je umístěno většinou na městských a obecních úřadech. Řeší výchovné problémy dětí a mladistvých, zejména v souvislosti s trestnou činností. Těžiště práce kurátora spočívá v podpoře rodiny a v pomoci při řešení vzniklého problému.

Kurátor pro děti a mládež

Kurátor pro děti a mládež se zabývá dětmi a mladistvými s poruchami chování či trestnou činností. Podle § 6 odst. 1, písm. c, d) zákona 359/1999 Sb. zaměřuje sociálně právní ochranu zejména na děti, které vedou zahálčivý a nemravný život spočívající v tom, že: zanedbávají školní docházku, požívají alkohol nebo návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin. Děti, které se opakovaně dopouštějí útěků od rodičů nebo jiných, vede administrativu, která se týká dětí a mladistvých, se kterými pracuje.

K tomu v souladu se z. č. 359/1999 Sb. využívá individuálních pohovorů, šetření poměrů v rodině, informací obecních úřadů, státních orgánů, škol, školských a zdravotnických zařízení. Poskytuje sociálně právní, výchovné, případně psychologické porady dětem i rodičům při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací. Zprostředkovává pomoc odborných poradenských a zdravotnických pracovišť a jiných zařízení.⁹⁶

Rodičovská linka

Zabývá se telefonickým odborným poradenstvím a nabízí krizovou pomoc především rodičům a prarodičům v záležitostech jejich dětí. Telefonickou krizovou intervencí a poradenské služby zajišťují psychologové a další pracovníci se vzděláním zaměřeným na problematiku krizové intervence, případně sociálně patologických jevů.

⁹⁵ *Terénní práce. Prevcentrum, Nízkoprahové služby.* <http://www.prevcentrum.cz/CKA/Terenni-prace.aspx> (accessed March 28, 2011).

⁹⁶ *Děti s výchovnými problémy / funkce kurátora pro děti a mládež.* Ministerstvo práce a sociálních věcí. <http://www.mpsv.cz/cs/7254> (accessed March 28, 2011).

Linky důvěry

Poskytují telefonickou pomoc v krizových a obtížných situacích. Pracovníci linky doporučí, na koho se dále obrátit v místě bydliště. Na lince důvěry pracují terapeuti, kteří jsou profesionálové nebo laici, kteří prošli důkladnou přípravou pro práci na lince důvěry. Rozhovor probíhá dle potřeb klienta. Možná stačí, aby si prostřednictvím telefonátu klienti sami formulovali myšlenky a postup řešení. Důležité je, že to vysloví nahlas, před někým, kdo účastně poslouchá.

Internetové poradny

Poskytují přímé poradenství těm, kteří mají podezření na šikanu nebo nevědí, jak postupovat, jsou-li rodičem šikanovaného dítěte nebo rodičem agresora. Odborníci z poraden navrhnou další kroky a předají kontakty na specializovaná pracoviště.

Střediska výchovné péče

Střediska patří mezi školská zařízení. Poskytují bezplatné diagnostické, preventivně-výchovné a poradenské služby dětem a mládeži, jejich rodičům i pedagogům. Zaměřují se na prevenci a řešení výchovných problémů, poruch chování a negativních jevů v životě dětí a mladistvých.

Dětská psychiatrie a psychiatrické léčebny

Stav dítěte, které se stalo obětí šikany, někdy vyžaduje psychiatrické vyšetření a následnou péči (může se jednat o dlouhodobé úzkosti, sebepoškozování, úvahy o sebevraždě). Psychiatrické stanovisko je důležité mnohdy i u dětí s nezvladatelnou agresí nebo jinými poruchami chování.

Diagnostické ústavy

Jsou školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Nabízejí pobyty dětem, kterým se nedaří v běžných podmínkách respektovat autoritu dospělých a jejichž chování se výrazně odchýlilo od běžných norem naší společnosti. Do diagnostického ústavu je dítě umístěno, jestliže selhaly veškeré snahy rodičů, školy i spolupracujících organizací o nápravu jeho chování.⁹⁷

⁹⁷ VÁGNEROVÁ K. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7, s. 131 - 7

Krizové centrum

Je pracoviště zaměřené na pomoc lidem v naléhavých životních situacích. Pracovníky krizového centra bývají zkušení psychologové, psychiatři, sociální pracovníci nebo zdravotní sestry, tito odborníci jsou zároveň psychoterapeuty a jsou dobře vyškoleni pro práci s klienty, kteří se ocitli v krizi. Některá krizová centra mají jako jednu z možných služeb linku důvěry.

Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy

Tento typ poradny se také nachází v každém regionu. Klientem se může stát člověk v každém věku, pokud má problémy s nějakým typem vztahu – může jít o rodinné vztahy – dítě s rodiči, rodiče s dítětem, o vztahy mezi generacemi – děti, rodiče, prarodiče. O vztahy milenecké, partnerské, manželské.

Psychoterapeutická centra a psychoterapeutická pracoviště

Do takového centra je možné přijít třeba na doporučení pracovníka linky důvěry nebo krizového centra, ale je možné také přijít dle vlastní úvahy. Důvodem k návštěvě může být takový osobní nebo rodinný problém, který přesahuje naše možnosti řešení a je doprovázen nepříjemnými pocity – úzkostí, strachem, depresemi, pocity viny, smutkem, který nemůže odejít, obavami o zdraví, pocity odlišnosti, neskutečnosti, ztráty smyslu života apod.

Co můžeme od terapeutů očekávat

Terapeut pomůže pochopit možnosti, které máte a najít nový způsob, jak uvidět váš problém a řešit vaši situaci. Také vám pomáhá přijmout vaše pocity – zejména pokud se cítíte špatně, provinile nebo zahanbeně. Většina poradců víc poslouchá, než mluví. Víc se ptají, než radí. Mohou vám dát i nějaký návrh, ale jejich úkolem není převzít iniciativu, ale podpořit vás, reagovat na vaše podněty.⁹⁸

⁹⁸ MUFSONOVÁ S., KRANZOVÁ R. *O týrání a zneužívání*. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-194-8, s. 113-118

4.8 Dílčí závěr

Děti často utíkají z domu z důvodů rodinných zátěží. Ve svém okolí mám dva případy útěků, v obou případech vliv na tyto útoky měla rodina. V jednom případě se jedná o ambiciózní rodiče a ve druhém jde o psychické týrání otcem, konkrétně urážky dítěte. Je hodně špatné, že v dnešní době děti své problémy musí řešit útekem. Jediný problém spatřuji v tom, že dnešní rodina není zvyklá si sednout povídat si ať už o trápení či jen tak o životě. Dříve se lidé tolik nehonili za kariérou a měli více času na rodinu a své děti. Byli si blíží.

Děti by měly sebrat odvalu a v případě problémů neváhat a svěřit se do rukou odborníka. „Sdílená starost je poloviční starost.“, něco pravdy na tomto rčení bude. Dnes existuje mnoho odborníků nebo služeb, kde děti najdou pochopení a radu. Může se jednat o anonymní linky důvěry nebo nízkoprahová kluby, které jsou již v každém větším městě. Zde se může kromě sociálních pracovníků také setkávat s dětmi, které mají stejné problémy.

5. Průzkumné šetření

5.1 Úvod a základní charakteristika šetření

Hlavní význam průzkumného šetření je doplnění teoretických informací praktickými poznatky a poukázání na to, v jaké formě se zkoumaná problematika objevuje v reálném životě. Předmětem průzkumného šetření jsou zátěže školního a rodinného prostředí. Cílem zkoumání je co nejlépe specifikovat zátěže školního a rodinného prostředí, které působí na děti a následně je donutí k útěku či potulkám. Výzkumná otázka praktické části tedy je: „Co je důvodem útěku dětí od rodiny?“

V praktické části vycházím z náhodně vybraných jedenácti případů útěků dětí z celé České republiky. Případy byly publikovány na internetu na stránkách Ministerstva vnitra ČR, v internetovém deníku www.blesk.cz nebo www.denik.cz. Dále jsem případy čerpala z knihy Z. Martínka Agresivita a kriminalita školní mládeže.

5.2 Metodika sběru a zpracování dat

Jako základní metody byly použity analýza spisového materiálu a studium odborné literatury. Analýza spisového materiálu zahrnuje rozbor a hodnocení obsahu novinových a jiných článků s tematickým zaměřením na útky dětí od rodiny, které byly získány z internetového zdroje a z knihy.

Jednotlivé případy budou zkoumány s důrazem na získání určitých poznatků, které pomohou naplnit cíl šetření a objasnit problematiku motivace dítěte k útěkům. Jedná se o nalézání informací o rodinném prostředí, o školním prostředí, o dětech v těchto prostředích žijících, o zátěži rodinného a školního prostředí. Součástí šetření je snaha o interpretaci a zhodnocení výsledků analýzy.

5.3 Zpracování a rozbor získaných dat

Součástí praktické části je kapitola zabývající se zpracováním a rozбором získaných dat. Věnována je skutečným případům, analýze těchto textů a shromažďování

poznatků důležitých k vyvození určitých závěrů. V jednotlivých člancích je sledováno pět faktorů. Jedná o prostředí, ve kterém působí určitá zátěž na dítě a kdo tuto zátěž vyvolává. Dále se zajímám o osobu dítěte, zda je jím chlapec či děvče. Hlavním zjištěním je samotná zátěž, vyskytující se v daném prostředí a vedoucí k útěku od rodiny. Jako poslední se zajímám o typ opatření stanoveného při šetření případu.

5.4 Kazuistiky

Případ 1

„Chronický útekář (13): Raději smrt než školu

Třináctiletý školák Dimitrij Kohl znovu utekl z domova. Rodiče ho pohřešují už celý týden. Policie po chlapci marně pátrá od minulé soboty. Bezúspěšně prohledala i místa, kam se chronický útekář Dimitrij rád schovává. Poprvé na delší dobu chlapec zmizel před dvěma roky, kdy celých šest dnů spal v křoví pod mostem ve Vítkovicích. Byl popálený od sluníčka, celý promočený a prochlazený. „Dimis byl strašně unavený, pohublý, měl vysokou horečku a skoro vůbec nemluvil. Tehdy utekl kvůli dlouhodobé šikaně na škole, kam se odmítal vrátit,“ řekla Blesku jeho máma Mária Kohlová (34).

„Raději jsem chtěl zemřít, než se vrátit zpátky do školy. Věděl jsem, že máma i sestry budou nešťastné a smutné, ale strach byl silnější než já,“ přiznal tehdy Blesku Dimitrij. Po dohodě s psychologem proto matka synovi našla novou Základní školu v Ostravě-Hrabůvce na ulici U Haldy, kde ho vstřícně přijali. Mezitím však utekl ještě dvakrát. Dnes je matka sama na rozpacích a důvod synova útěku nevysvětlila ani policii. „Je to hodný chlapec a moc důvěřuje lidem. Spíš je ale samotář,“ uvedla matka. Přesto Dimis rád navštěvuje obchodní domy a cestuje prostředky MHD, kde ho marně už týden hledá. Poznávací znamení: Jizva na levé straně tváře.

„Kriminalisté bezvysledně propátrali chlapcova oblíbená místa, na kterých se obvykle zdržoval, také obchodní centra,“ sdělila Blesku policistka Gabriela Holčáková. Když Dimitrij zmizel, měl na celém předloktí sádru. „Lidé ho mohou

poznat i podle jizvy na levé straně tváře nad rtem, která se táhne až k nosu. Malé jizvy má chlapec i na hřbetech obou paží,“ dodala Holčáková.⁹⁹

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- zavadové prostředí: škola,
- zátěžový faktor: spolužáci,
- dítě: chlapec 13 let,
- důvod k útěku: první útěk - šikana ve škole, druhý útěk – důvod neuveden,
- opatření: přestup na novou školu.

Případ 2

„Malí sourozenci zanechali na stole dopis a utekli z domova

Dne 6. 4. 2011 v 20:45 hod. si hlídka strážníků MP ČB povšimla mezi budovou železniční polikliniky a haly ČD dvou dětí (10 a 12 let). Jednalo se o dva sourozence, chlapce a dívku, kteří odpovídali popisu pohřešovaných osob, které mají být na útěku z domova. Z tohoto důvodu autohlídka u dětí zastavila, aby zkontrolovala jejich totožnost, zdali se opravdu jedná o tyto dvě pohřešované děti. Když však strážníci poblíž dětí zastavili, ty na nic nečekaly a daly se na útěk. Z tohoto důvodu se jeden ze strážníků rozběhl za malým chlapcem a jeho sestrou, které zadržel v podchodu v Nádražní ulici.

Poté byly obě děti přivedeny zpět k služebnímu vozidlu před vstupní halu ČD. Zde při ověřování jejich totožnosti starší dívka strážníkům uvedla, že jsou spolu s bratrem na útěku z domova, kde zanechali i svůj dopis. Jak uvedli, důvodem jejich útěku měli být neshody s přítelem jejich matky, který je fyzicky napadá, slovně uráží, ponižuje a obviňuje z krádeží. Tyto zjištěné skutečnosti byly předány na operační středisko MP ČB, kde vedoucí směny rozhodl o zkontaktování matky. Ta však hlídce uvedla, že si nemůže děti vyzvednout, neboť je doma sama se svým dvouletým dítětem. Z tohoto důvodu byla vyrozuměna příslušná pracovnice orgánu sociálně právní ochrany

⁹⁹ Žáková, I. Chronický útekář (13): Raději smrt než školu. Blesk.cz. <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-krimi/137473/chronicky-utekar-13-radeji-smrt-nez-skolu.html> (accessed April 10, 2011).

děti, kterou druhá z hlídek strážníků na místo zavezla. Ta pak obě děti za asistence strážníků předala matce. Ta byla touto pracovnící poučena o dalším postupu v celé věci, včetně předvolání na magistrát města, kde s ní celá věc bude dále řešena.¹⁰⁰

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- závadové prostředí: rodina,
- zátěžový faktor: přítel matky,
- dítě: sourozenci, chlapec 10 let a děvče 12 let,
- důvod k útěku: neshody s přítelem jejich matky, fyzicky je napadá, slovně uráží, ponižuje a obviňuje z krádeží,
- opatření: případ předán pracovníci OSPOD.

Případ 3

„Týraní sourozenci utekli z domova

Dvanáctiletý chlapec a o rok starší sestra museli pět let snášet týraní. Despotickému otci (39) z Karviné hrozí kriminál.

Osmiletý kriminál hrozí despotickému otci (39) z Karviné. Jeho dnes dvanáctiletý syn a o rok starší sestra museli bezmála pět let snášet týraní a ponižování. Děti se zmohly k jediné formě odporu - utekly z domova. Kdejaká banalita či náznak nespokojenosti byly pro otce impulsem, aby dětem ukázal, kdo je doma pánem. Urážel je obhroublými výrazy, nad kterými by se i "dlaždič" začervenal. Surově děti tloukl, přičemž k jeho oblíbeným "výchovným" pomůckám patřila gumová hadice. Vrcholem domácího teroru bylo, že z potomků učinil poskoky, kteří mu museli obstarávat peníze na kořalku. "Muž nutil své děti ke sběru železného šrotu, a to i v době školního vyučování," řekla mluvčí karvinské policie Zlataše Viačková. Na léta trvajícím domácím terorem by zřejmě policie vůbec nepřišla, kdyby se zdecimované děti neodhodlaly k útěku. Nyní si vzal vyšetřovatel krkavčího otce do parády a obvinil ho z týraní svěřené osoby.¹⁰¹

¹⁰⁰ Malí sourozenci zanechali na stole dopis a utekli z domova. Městská policie České Budějovice. <http://mpolicie.c-budejovice.cz/cz/aktuality/stranky/mali-sourozenci-zanechali-na-stole-dopis-a-utekli-z-domova.aspx> (accessed April 10, 2011).

¹⁰¹ Týraní sourozenci utekli z domova. Blesk.cz. <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-krimi/15832/tyrani-sourozenci-utekli-z-domova.html> (accessed April 10, 2011).

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- zavadové prostředí: rodina,
- zátěžový faktor: otec 39 let,
- dítě: sourozenci, chlapec 12 let a děvče 13 let,
- důvod k útěku: fyzické týrání – bití gumovou hadicí,
psychické týrání – ponižování, urážení,
nucení k záškoláctví – sběr železného šrotu,
- opatření: otec obviněn z týrání svěřené osoby.

Případ 4

„Počátkem roku 2007 oznámila okolo dvacáté hodiny matka 12letého chlapce z Pardubicka, na příslušném oddělení policie, že pohřešuje svého syna. Chlapec měl odejít, poté co se vrátil ze školy, v odpoledních hodinách z domu neznámo kam. Původně měl odjet na odpolední kroužek, na který však nedorazil. Jako jeden z důvodů odchodu z domova byly zjištěny problémy ve škole.

Policisté po chlapci vyhlásili okamžitě místní i celostátní pátrání. Provedeny byly проверки ve zdravotnických zařízeních, na autobusových i vlakových nádražích, o spolupráci byli požádáni strážníci Městských policíí Pardubice a Lázně Bohdaneč, Obecní policie Opatovice nad Labem, řidiči dopravního podniku a taxislužby. Informace byly ještě v noci předány i médiím – televizím, rozhlasovým stanicím a tisku. Spuštěna byla i pátrací akce v okolí chlapcova bydliště. Kromě policistů a psů se služebním psem pátrali po pohřešovaném do brzkých ranních hodin i policisté za pomoci policejního vrtulníku s termovizní. Během pátrání se však chlapce nepodařilo nalézt. Hned v ranních hodinách byla opakovaně odvysílána pátrací relace v pořadu TV NOVA – Snídaně s Novou. Na základě této relace se na policejní linku 158 obraceli občané, kteří uvedeného chlapce měli vidět poté, co odešel z domova.

Všechna tato oznámení od občanů policisté prověřili. I během dalšího dne policisté po chlapci intenzivně pátrali. Komunikovali jak s rodinou chlapce, školou, spolužáky, starostkou obce, kde rodina bydlela, tak i dalšími osobami, které by o pohřešovaném chlapci mohli mít aktuální informace. Na základě zjištěných

informací byly osloveny i pracovnice prodeje jízdenek na pardubickém vlakovém nádraží. Jedna z žen si vzpomněla, že předchozí den v odpoledních hodinách prodávala jízdenku do Prahy chlapci, který odpovídal uvedenému popisu. Po předložení fotografie chlapce poznala. Pátrání se tedy začalo ubírat i více ku Praze. Celostátní pátrání již bylo ale vyhlášeno od večerních hodin předchozího dne.

Vzhledem k tomu, že se mělo jednat o chlapce se samotářskou povahou, který neměl v té době příliš kamarádů, a hodně svého volného času trávil doma na počítači, nikdo příliš nepředpokládal, jak daleko od domova by mohl být nalezen. Jaké však bylo překvapení rodičů i policistů, když byl chlapec okolo 14té hodiny vypátrán v Praze na letišti. Následující den při sepisování policejního protokolu chlapec uvedl, že z domova odešel proto, že ve škole dostal napomenutí a bál se jak by na to reagovali jeho rodiče. Tento případ nakonec skončil šťastným shledáním rodiny a jejich syna. Pokud ale můžete, milí rodiče, takovýmto situacím, svým otevřeným přístupem a komunikativností se svými dětmi, ať již se jedná o jakýkoli „průšvih“, zabránit, udělejte to.“¹⁰²

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- zavadové prostředí: rodina,
- zátěžový faktor: oba rodiče,
- dítě: chlapec 12 let,
- důvod k útěku: strach z rodičů, bál se jak budou reagovat na napomenutí ve škole,
- opatření: není upřesněno.

Případ 5

„Za šedesát ran řemenem padla podmínka

Pan Zdeněk (44) z obce na Českobudějovicku nejméně od listopadu 2008 do 7. května 2009 nepřiměřeně trestal 12letého nevlastního syna především za špatný prospěch. Výchova výplatami na hýždě, fackami a vulgárními urážkami vyvrcholila

¹⁰² Vysvědčení. Policie České republiky. <http://www.policie.cz/clanek/vysvedceni.aspx> (accessed April 10, 2011).

loni desítkami ran koženým páskem „na holou“ za přepsání známek v žákovské knížce. Pokud by si chlapec chtěl krýt zadek rukou, otčím mu sliboval pět ran navíc.

Prý ho nebil

Pan Zdeněk popřel, že by nevlastního syna bil páskem či vůbec fyzicky trestal. Podlitiny na jeho těle si prý nedokáže vysvětlit. Kluk byl problémový, museli se s ním učit, lhal, tresty ale mířily především k zákazu sledování televize nebo ježdění na kole, což na něho platilo nejvíc. Chlapcova matka nadměrné trestání syna také popřela, to by prý jistě zakročila. Jeho modřiny mohly být z pádu z kola či potyčky se spolužáky. V domácnosti prý dokonce ani žádný pásek není. Syn si prý vymýšlí historky k neuvěření. Obžalovaný se podle ní na to přepsání dotazoval písemně učitelky a syn pak už domů nepřišel, odjel k mateřské babičce do Brna. Ta ho podle svědkyně vždycky protežovala před ostatními.

Důkazy

Chlapcův třídní učitel řekl, že onoho 7. května žák odmítl jít domů z obavy z dalšího trestání za přepsané známky. Zjistili na něm známky napadání, zadek měl plný podlitin. Ty byly také fotograficky zadokumentovány. Chlapec byl podle něho férový dobrák, v kolektivu oblíbený. S bitím doma se hoch svěřil i další učitelce a pak výchovné poradkyni. Podle pedagogů shodně jde o průměrného žáka, který nikdy nelhal. Spolužáci potvrdili, že když kamarád dostal špatné známky, bál se jít domů, že dostane.

Soud vyslechl také poškozeného. Setrval na výpovědi z přípravného řízení. Nevlastní otec ho prý nepřiměřeně bil zejména za špatný prospěch, a to i páskem bez spony, výjimečně rukou. Často brečel bolestí, matka to tedy určitě musela vědět. Nejvíc prý dostal přes 60 ran. Pamatuje si to, protože je počítal nahlas. Jindy to bylo 20 nebo 40 ran.

Znalec psycholog ho shledal věrohodným. Zaznamenal u něho symptomy posttraumatické stresové poruchy, k níž přispělo i zjištění, že matka stojí na straně svého druhá a on zůstává bez zastání. Obžalovaný dle znalce nepřizpůsobuje své

jednání druhým, setrvale preferuje své postoje a názory. Zřejmě převzal vzorec chování z vlastní rodiny, v níž byl také jako dítě nepřiměřeně trestán. Babička, již byl chlapec svěřen do opatrování, uvedla, že zpočátku byla péče o něho náročná, bál se, že se všechno vrátí. Se sourozenci si občas telefonuje, matka se mu neozývá, z otčíma má dál strach. Podle zjištění soudu se babička hyperaktivnímu vnukovi plně věnuje a zajišťuje mu potřebnou péči.

Prokázáno

Okresní soud uvěřil výpovědi chlapce podporované dalšími důkazy. Skutek nezveličoval, mj. žádal soud, aby obviněného neposílal do vězení, protože by sourozenci a matka neměli co jíst. Dosud netrestaného obžalovaného uznal vinným trestným činem týrání svěřené osoby po delší dobu a uložil mu trest odnětí svobody na tři roky s výkonem podmíněně odloženým na zkušební dobu čtyř let s dohledem. Pan Zdeněk se odvolal mj. s tím, že výpovědi syna a učitele soud nesprávně interpretoval. Nešlo prý o týrání po delší dobu, prognóza vývoje chlapce není dle znalců negativní.

Krajský soud doplnil dokazování přečtením výpovědi poškozeného. Z nich mj. vyplynulo, že obžalovaný ho fyzicky trestal už od páté třídy. Když plakal, že to bolí, otčím řekl, že kdyby to nebolelo, tak by to nedělal. Matka se sourozenci při tom odcházela. „Já bych mu odpustil, ale šedesát ran je už moc,“ řekl chlapec. Krajský soud tak po poradě rozsudek první instance zrušil a skutek kvalifikoval jen v základním odstavci paragrafu o týrání svěřené osoby. Panu Zdeňkovi uložil dva roky podmíněně na čtyři léta.

Předseda senátu uvedl, že případ je pro užití základní či přísnější kvalifikace hraničním. Jednání obžalovaného trvalo déle, gradovalo, ale ještě neneslo znaky zásadně zvyšující společenskou nebezpečnost skutku. „Šlo o závažný trestný čin, který nelze bagatelizovat, ale přece není tak alarmující jako jiné brutální útoky týrání s ještě závažnějšími následky na zdraví poškozeného, které soudy projednávají,“ řekl. Pan Zdeněk se tak místo v sazbě 2 až 8 let ocitl v sazbě půl roku až tři léta. Soud mu v ní vyměřil trest již v horní polovině. Rozhodnutí je pravomocné.¹⁰³

¹⁰³ Majer, V. Za šedesát ran řemenem padla podmínka, 2010. Deník.cz. <http://www.denik.cz/regiony/za-sedesat-ran-remenem-padla-podminka20100505.html> (accessed April 10, 2011).

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- zavadové prostředí: rodina,
- zátěžový faktor: nevlastní otec,
- dítě: chlapec 12 let,
- důvod k útěku: fyzické týrání – bití koženým páskem, slovní urážky, špatný školní prospěch,
- opatření: soud udělil nevlastnímu otci dva roky podmíněně na čtyři léta.

Případ 6

„ON, 13 let, útěk z domova

Poté, co policie zadržela chlapce, po kterém bylo vyhlášeno celostátní pátrání, přivezla jej do Krizového centra v doprovodu sociální pracovníce. Chlapec se rozhodl utéct z domova z důvodu stupňujícího se psychického i fyzického týrání matkou, kterou opustil její manžel, klientův otec. Jako důvod svého útěku uvedl další skutečnosti, mezi nimiž byl i matčin zákaz chodit do školy s tím, že místo vyučování musel doma plnit absurdní úkoly a udržovat s ostatními sourozenci dům v čistotě. Chlapec také referoval o tom, že matka již několik měsíců nepracuje, našla zalíbení v alkoholu a téměř nevychází z domu. Po příjezdu do Krizového centra chlapec požádal o umístění do dětského domova. Tomuto jeho požadavku, i s ohledem na to, že jeho starší sestra pobývala z podobných důvodů též nějakou dobu v dětském domově, bylo po zvážení všech možností vyhověno. Chlapec i přes nátlak matky neustoupil a díky vstřícnosti příslušných institucí byl převezen do dětského domova. O chlapci nemáme žádné další zprávy.“¹⁰⁴

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- zavadové prostředí: rodina,
- zátěžový faktor: matka, rozvedená, nepracující, alkoholička,
- dítě: chlapec 13 let,
- důvod k útěku: psychické - přinucen matkou chodit za školu a plnit její absurdní příkazy,

¹⁰⁴ Příběhy - děti. Spondea. <http://www.spondea.cz/deti/index.php?url=pribehy-deti#13> (accessed April 10, 2011).

- fyzické týrání matkou, kterou opustil její manžel,
- opatření: chlapec byl převezen do dětského domova.

Případ 7

„Jan, dvanáctiletý syn velice ambiciózních rodičů. Otec i matka byli vysokoškolsky vzdělaní lidé. V domácím prostředí panoval poměrně přísný režim, chlapec měl přesně určenou dobu na učení (zhruba dvě až tři hodiny denně), potom mohl na chvíli s kamarády ven. Pokud se o chvíli zpozdil s příchodem, byl otcem trestán, většinou zákazem chodit ven, popř. výpraskem. Rodiče měli jasnou představu o synově budoucnosti. Chtěli, aby studoval lékařskou fakultu. Za každou horší známku (pro otce byla špatnou známkou i dvojka) byl trestán, např. prodloužením doby učení, nesmyslným procvičováním učiva, které uměl.

V sedmé třídě na výročním vysvědčení mu hrozila trojka z českého jazyka. Tato známka byla pro otce nepřijatelná – sdělil synovi, že pokud ji přinese, nebude mít žádné prázdniny a bude se celé dva měsíce učit. Čtvrtletní prověrka dopadla velice špatně, paní učitelka mu sdělila, že mu na vysvědčení bude muset trojku dát. Chlapec reagoval útekem – vzal otci z garáže auto a snažil se ujet. Po dálnici se dostal 90 km od domova, aniž by se mu něco stalo.

Při poradenském pohovoru otec ani matka naprosto nepřipouštěli jakoukoliv vlastní vinu, oni pouze chtěli, aby jejich jediný syn byl úspěšný. Chlapcovy pocity z tlaku, který na něj vyvíjeli, byli pro ně nepochopitelné, otec pouze tvrdil, že jeho výchova byla málo přísná a on mohl přijít o luxusní auto.¹⁰⁵

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- závadové prostředí: rodina,
- zátěžový faktor: autoritářská výchova, ambiciózní rodiče,
- dítě: chlapec 12 let,
- důvod k útěku: psychické týrání – zákazy,

¹⁰⁵ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 54-55

- fyzické týrání – výprask - trestán za špatné školní,
- opatření: poradenský pohovor.

Případ 8

„Renata, 13ti letá dívka, vyrůstala do svých čtyř let v dětském domově, její matka ji sem umístila ve dvou letech – především proto, že měla dalších osm dětí a nedokázala se již o ni postarat. Její otec byl nezvěstný, bylo však o něm známo, že má zkušenost s častou kriminální činností. Ve čtyřech letech Renatu adoptoval manželský pár – žena lékařka, muž stavební inženýr. Do jedenácti let se chovala jako zcela běžné dítě, adoptivní rodiče s ní neměli výraznější výchovné obtíže, ve škole byla hodnocena jako slušná žákyně s mírně nadprůměrným prospěchem.

Po jedenáctém roce se u ní začaly vyskytovat zvýšeně projevy opozičního vzdoru, vše chtěla řešit sama, rodičům se přestala svěřovat, začala inklinovat k patologickým jedincům – v jejich partě začalo první kouření a zneužívání alkoholu. Adoptivní rodiče pátrali po příčině změny chování, snažili se jí nabídnout nějakou alternativu. Renata argumentovala tím, že je stále sama a chtěla by psa. Rodiče jejímu přání vyhověli. Dívka dostala psa, ale starala se o něho pouze několik měsíců, poté se její chování opět zhoršilo, znovu začala navštěvovat původní partu. Rodiče použili tentokrát ostřejší opatření, dali ji na vybranou – buď se v chovánílepší, nebo bude muset pes z domova.

Renata se rozhodla k útěku. Sbalila oblečení, vybrala všechny úspory, které od adoptivních rodičů měla, sebrala psa a vydala se na cestu. Cestou se na vlakovém nádraží setkala s partou dospělých lidí, kteří jí nabídli ubytování, rovněž ji slibovali, že se o ni a o psa postarají. Dívka skutečně s touto partou šla, pes jí však byl ihned po příchodu do domu odebrán a utracen, ona byla uzamčena do sklepních prostor v domě a „únosci“ ji začali nutit k prostituci. Jakmile se začala bránit, docházelo k bití, byla dlouhou dobu držena ve sklepě bez jídla a bez pití. Po třech týdnech se jí podařilo vylomit sklepní okénko a dostat se ze svého vězení ven, sama se ohlásila na policii, která kontaktovala rodiče. Ti pro Renatu okamžitě jeli, následná lékařská prohlídka

potvrdila, že dívka je po fyzické stránce značně poškozená, navíc byl diagnostikován syfilis.

Po dlouhém léčení se dostala zpět ke svým adoptivním rodičům, aniž by měla jakoukoliv závažnou příčinu k dalším útekům a toulkám, dopustila se těchto činů ještě několikrát, v současné době je již umístěna v jednom z výchovných ústavů pro děti a mládež.¹⁰⁶

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- závadové prostředí: původní (orientační) rodina,
- zátěžový faktor: otec s kriminální zkušeností,
- dítě: dívka 13 let, ve 4 letech adopce manželský pár – žena lékařka, muž stavební inženýr,
- opatření: umístěna ve výchovném ústavu.

Případ 9

„Jana P. pochází z neúplné rodiny, vyrůstá s matkou jako jedináček, rodiče se rozvedli v jejích šesti letech. Svého otce pravidelně navštěvuje každých čtrnáct dní o víkendu, tráví s ním měsíc letních prázdnin. Komunikace mezi rodiči vážne, matka často otce před Janou pomlouvá, totéž činí otec. V sedmém ročníku základní školy se u dívky objevilo značné zhoršení prospěchu, a to především z toho důvodu, že příprava na školu je mizivá. Pokud ji do učení nutí matka, Jana vyhrožuje, že odejde k otci, který se o prospěch téměř nezajímá. Jestliže se dozví, že má dívka špatnou známku, svaluje vinu na matku, která se dle jeho slov o její přípravu na školu patřičně nestará. Jana schovává žákovskou knížku, otci tvrdí, že žádné špatné známky nemá, matce naopak tvrdí, že z ničeho známky ne mají. V případě, že se jde matka na prospěch informovat do školy, okamžitě spouští své výhrůžky s odchodem k otci.

Na konci sedmého ročníku byl již prospěch naprosto nedostatečný, matka ve stavu bezradnosti svolila k tomu, aby Jana na určitý čas přešla do výchovy otce. Ten

¹⁰⁶ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 104 - 105

na začátku osmé třídy skutečně poznal, že dívka pro školu nic nedělá, a i on nakonec zvýšil svůj „výhovný tlak“. Jana opět použila svých výhrůžek v tom smyslu, že půjde zpět k matce – scénář se zatajováním a lhaním se opakoval. Nakonec situaci řešila útekem a byla umístěna do diagnostického ústavu, kde žádala o přemístění do dětského domova. Její chování dle pracovníků tohoto ústavu bylo zcela bezproblémové, její prospěch se zlepšil, neobjevovaly se výraznější výchovné potíže. Nakonec se po diagnostickém pobytu vrátila zpět k matce.

Do školy však odmítala nastoupit, po velkém přemlouvání byla týden v té původní, poté si začala stěžovat, že jí žáci ubližují, a chtěla ji změnit. Matka se jí snažila vyjít vstříc a zařídila jí přestup na jinou školu v daném městě. Po týdnu však došlo ke stejné situaci jako na té předchozí a Jana chtěla opět na další školu. Když jí matka další přestup odmítla vyřídit, utekla z domova, večer ji na ulici našla hlídka Policie ČR s odřeninami na obličeji a nohou. Na jejich otázku, kde k odřeninám přišla, odpověděla, že jí je způsobila matka, která ji neustále týrá, mlátí, nutí ji dělat to, co ona nechce. Policie ČR případ řešila jako týrání svěřené osoby, na konci vyšetřování se však ukázalo, že Jana si naprosto vše vymyslela, protože se jí nechce chodit do školy, nechce nic dělat, chce žít svůj vlastní svobodný život. V současné době se rozhoduje o umístění dívky do některého z výchovných ústavů.¹⁰⁷

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- závadové prostředí: rodina,
- zátěžový faktor: vyrůstá s matkou, neúplná rodina,
- dítě: dívka 13 let, porucha chování – lhaní,
- důvod k útěku: nuda, snaha se osamostatnit,
- opatření: rozhoduje se o jejím umístění do výchovného ústavu.

Případ 10

„Na Linku vzkaz domů se obrací v dopoledních hodinách 14letý chlapec. Měl být jako každý den v tuto dobu ve škole, ale situace doma se pro něj stala neúnosnou,

¹⁰⁷ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5, s. 94 - 95

proto se rozhodl, že od rodičů odejde. Trvá to už dlouhou dobu, dříve to byly jen malé hádky kvůli maličkostem, které pak přerostly v téměř dennodenní rozmlísky mezi rodiči. Včera slyšel chlapec, jak se rodiče opět hádají a padlo i několikrát slovo rozvod. Volající se několikrát do hádky rodičů vložil, ale byl odbyty slovy, že to není jeho problém, ať jde do pokoje. Nechce už rozepře rodičů poslouchat.

Cítí se být sám, nemá sourozence. Potřeboval si o tom s někým popovídat, kamarády má, ale ty by to nepochopili. Doma nechal dopis na rozloučenou, doufá v to, že rodičům dojde, jak moc mu tím ubližují, jak moc ho to trápí. Je již několik hodin na útěku, ale vůbec neví, co bude dělat, nad tím nepřemýšlel. Najednou mu během hovoru zvoní mobil, volá máma, on se moc bojí hovor přijmout. Mluvíme o jeho pocitech strachu z reakce rodičů na útěk, ale také o tom, že rodiče o něj mohou mít starost. Není schopen rodičům sám zavolat. Domlouváme se, že zavoláme mamce, zjistíme situaci doma a pokusíme se usnadnit chlapci cestu domů.

Matka je v telefonu velmi rozrušená, našli s otcem dopis od syna, hrozně je překvapilo, že utekl, moc se o něj bojí. Nakonec se domlouváme na tzv. telefonické konferenci, kdy budeme na telefonu všichni tři – rodiče, chlapec a konzultantka linky. I chlapec s tím souhlasí, ale vůbec neví, co by měl rodičům říct. Zpočátku je rozhovor velmi rozpačitý, maminka se snaží syna rozmluvit a získat jeho důvěru zpět. Podařilo se a rodiče se domlouvají, kam pro syna dojedou. Po tu dobu si chlapec ještě povídá o svých pocitech s konzultantkou, mezi tím přijeli rodiče, převzali si syna a poděkovali za pomoc. Od konzultanta dostali ještě kontakt do rodinné poradny v místě bydliště.¹⁰⁸

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- závadové prostředí: rodina – rozvrácená,
- zátěžový faktor: oba rodiče,
- dítě: chlapec 14 let,

¹⁰⁸ Linka vzkaz domů. Ministerstvo vnitra ČR.

http://www.google.com/cse?cx=015489265366623571386%3Aaizzrwwg3bmqm&as_q=diteutek&ok.x=0&ok.y=0&ok=ok (accessed April 12, 2011).

- důvod k útěku: časté hádky v rodině,
- opatření: mají kontaktovat rodinou poradnu.

Případ 11

„Linka vzkaz domů přijímá ve večerních hodinách volání 11leté dívky, pláče do telefonu, prý zabloudila. Během hovoru najednou ale konzultantka zjišťuje, že volající se rozhodla utéci z domova. Dostala za poslední dobu více špatných známek ve škole a dneska donesla další čtyřku. Rodiče se moc zlobili za špatné známky, pokud by donesla další, bude mít zákaz chodit ven s kamarádkami. Tak se rozhodla, sbalila si batoh, vzala kolo a odjela. Nyní je už skoro tma a ona vůbec neví kde je a kde by mohla přespát. Bojí se vrátit domů, rodiče budou asi nadávat a až se dozví o špatné známce, bude to ještě horší. Ale na druhou stranu by se chtěla vrátit domů, je jí zima, má hlad a začíná být tma.

Společně probraly možná řešení této situace, volající by nejdříve nechala domů vzkaz, že je v pořádku, ale vůbec neví, co jiného by mámě a tátovi měla říct. Nedokáže s nimi mluvit po tom, co utekla. Domluvily se na vyřízení vzkazu, s tím, že dívka za pár minut zavolá zpátky, aby se dozvěděla, jak rodiče na vzkaz budou reagovat a jestli už vědí, že není doma. Telefon zvedá matka, když ji sdělují vzkaz do telefonu, tak se rozpláče, dceru již začali s manželem hledat po kamarádech, ale nikde neměli štěstí. Chtěli ji volat na mobil, ale ten ona nechala doma. Moc se o dceru bojí. Chce, aby se vrátila domů, jestli je daleko, tak ať nám řekne, kde je a oni pro ni přijedou, už je tma, tak by to bylo nejlepší. Dívka volá, je moc ráda, že se rodiče nezlobí, propojujeme je telefonickou konferencí. Podle popisu matka zjišťuje kde dcera je a ihned pro ni vyjíždějí. Než rodiče dojeví k telefonní budce, mluvili jsme s dívkou, ještě trochu se bála, co budou rodiče říkat na tu další špatnou známku, ale byla ráda, že se může vrátit domů. To už ale přijeli rodiče, dceru si vyzvedávají a děkují.“¹⁰⁹

¹⁰⁹ Linka vzkaz domů. Ministerstvo vnitra ČR.

http://www.google.com/cse?cx=015489265366623571386%3Aaizzrwwg3bmqm&as_q=diteutek&ok.x=0&ok.y=0&ok=ok (accessed April 12, 2011).

Z výše uvedeného článku vyplývají následující ukazatele:

- závadové prostředí: rodina – ambiciózní,
- zátěžový faktor: oba rodiče,
- dítě: dívka 11 let,
- důvod k útěku: špatné známky, zákaz styku s kamarádkami,
- opatření: neuvedeno.

5.5 Interpretace a závěr

Hlavním cílem zkoumání bylo co nejlépe specifikovat zátěže rodinného a školního prostředí, které mohou ústít v potulku nebo útěk od rodiny. Analýza článků, které zachycují skutečné příběhy dětí na útěku, přinesla různé poznatky a také odpověď na výzkumnou otázku, která zněla „Co je důvodem útěku dětí od rodiny?“ Důvody k útěku ve zkoumaných případech představují rozmanitou skupinu, téměř ve všech případech se lišily.

Jako nejvíce závadovým prostředím se v analyzovaných článcích jevila rodina, pouze v jednom případě šlo o zátěž dítěte plynoucí ze školního prostředí. Útěk jako možné řešení z problémů rodiny či školy si v šesti případech zvolili chlapci ve věku 12 – 14 let, ve třech případech dívky 11 – 13 let a ve dvou případech dokonce oba sourozenci (vždy chlapec a děvče) 10 – 13 let.

Školní zátěž, která působila na dítě, které se rozhodlo k útěku, byli spolužáci dítěte, ti ho dlouhodobě šikanovali. V případě rodinného prostředí byly výsledky velice různorodé. Ve třech případech se na zátěži působící na dítě podíleli oba rodiče, kdy ve dvou případech se jednalo o ambiciózní rodiče a v jednom případě šlo o ambiciózní rodiče s velice autoritářskou výchovou. Dále se zde vyskytovala zátěž plynoucí z rozvrácených rodin, kdy ve dvou případech děti žily s matkou, z toho jedna byla alkoholička a ještě bez práce. V jednom případě se jednalo o oba rodiče, otce i matku, ti se právě rozváděli. V analyzovaných textech se jako zátěžový faktor objevil i jeden otec vlastní, jeden otec nevlastní a jednou přítel rozvedené matky. V jednom případě, kdy rodiče adoptovali ve čtyřech letech děvče, jsem zjevnou zátěž působící na toto dítě nezjistila, pouze v její původní rodině se vyskytoval otec s kriminální zkušeností.

Zátěž, která na dítě působila ve školním prostředí, byla již dříve zmíněná šikana. Nejvíce zde bylo zastoupeno týrání, fyzické i psychické. V případě fyzického týrání se jednalo o bití gumovou hadicí, či koženým páskem a různé druhy výprasků za špatné školní výsledky. U psychického týrání se jednalo hlavně o slovní urážky ze strany rodiče k dítěti. Několikrát se zde objevilo ponižování nebo donucení k záškoláctví. V jednom případě toto záškoláctví bylo podmíněno plněním absurdních příkazů matky a ve druhém případě k záškoláctví byli děti donuceni vlastním otcem, pro kterého museli vydělávat peníze, formou sběru železného šrotu. Dalším psychickým týráním, které se zde objevilo, byly zákazy, např. zákaz styku s kamarádkami. V několika případech zde byl strach dětí z rodičů, jak budou reagovat na špatný školní prospěch či různá napomenutí. Jedním důvodem, který se vyskytl u rozvádějících se rodičů, byli jejich časté hádky. A posledním, ale ne nezajímavým, motivem k útěku byla nuda a snaha dítěte se osamostatnit.

Z článků jsem také analyzovala opatření týkající se jednotlivých rodin, v některých případech nebyla uvedena. Ve dvou případech byli otcové (jeden vlastní a jeden nevlastní) obviněni z týrání svěřené osoby. V případě šikanování se jednalo o přestup na novou školu. Další opatření ve dvou případech bylo umístění dítěte do výchovného ústavu, jeden chlapec byl převezen do dětského domova, ve dvou případech mají rodiny kontaktovat poradnu a v jednom případě byl případ předán pracovníci OSPOD.

Závěrečné shrnutí získaných údajů ukazuje, že problematika důvodů k útěkům dětí je velmi rozsáhlá. Vzhledem k velikosti vzorku zkoumaných případů útěků dítěte, není možné vyvozovat obecné závěry. Hlavním významem praktické části bylo ukázat na důvody vedoucí k útěkům dětí od rodiny a přispět tak k odkrytí rodinných či školních zátěží působících na dítě.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se věnuje tématu „Školní a rodinné prostředí jako zátěž dítěte ústící v potulky a útěk od rodiny, důsledky a východiska“. Vybrané téma je velice rozsáhlé. Bylo napsáno mnoho knih na téma škola, rodina, výchova, prostředí, šikana, CAN. V bakalářské práci se všechna tato témata objevují. Snažila jsem se je co nejlépe popsat a nevynechat žádnou důležitou informaci. Práce byla zaměřena na nejdůležitější zátěže rodinného a školního prostředí, také na jejich důsledky a východiska.

Cílem mé bakalářské práce bylo přiblížení těchto prostředí a zodpovězení výzkumné otázky: „Co je důvodem úteků dětí od rodiny?“ Shrnutí získaných údajů z vybraných kazuistik ukazuje, že problematika úteků dětí je velmi rozsáhlá. Vzhledem k velikosti vzorku zkoumaných případů nemohu vyvozovat obecné závěry. Hlavním významem praktické části bylo ukázat na důvody vedoucí k útekům dětí od rodiny a přispět tak k odhalení rodinných či školních zátěží působících na dítě. V analyzovaných případech se jako nejvíce problémové prostředí jevila rodina, ať už otec, matka, oba rodiče či nový partner rodičů. Nejčastějším zátěžovým faktorem působícím na dítě v rodině byli ambiciózní rodiče, kdy dítě se bálo přijít domu se špatnou známkou. Dalšími faktory vyplývající z praktické části je neúplná rodina nebo rodič, který dítě psychicky či fyzicky týrá.

Z práce vyplývá, že podstatným výchovným prostředím je rodinné prostředí. Jedná se o první prostředí, které působí na dítě a tím ovlivňuje jeho osobnost, hodnotový systém, postoje a další. Vhodné rodinné prostředí pro dítě by mělo být plné rodičovské lásky a pochopení. Dítě by zde také mělo nalézt ochranu či pomoc při řešení svých problémů. Základním východiskem pro řešení problémů je naučit dítě sebedůvěře a svěřování či mluvení o svých problémech. Rodina musí umět dítě vyslechnout a pomoci. Jedině tímto přístupem dokáže dítě s problémy bojovat. Ví, že na problémy není samo. V dnešní době se ale rodiče honí za majetkem nebo svou kariérou a na děti nemají čas.

V práci jsem se snažila poradit čtenářům at' dětem nebo rodičům, kam se mají v případě problémů obrátit. Čtenáře seznamuji se sanací rodiny, nízkoprahovými službami či různými krizovými linkami a poradnami. Za nejdůležitější však považuji primární prevenci, kdy se rodina či škola snaží výchovou kladně působit na dítě a připravit ho na život. Výchovou, vzděláváním, rozvojem správné komunikace nebo volnočasovými aktivitami a tím i hodnotného využívání volného času můžeme předejít tomu, aby se dítě dostalo do problémů.

Domnívám se, že pokud si rodiče, učitelé i děti uvědomí důležitost vzájemné komunikace, změny svého jednání ve vypjatých situacích, upravení svého chování je možné, že by se procento útěků mohlo snížit.

RESUMÉ

Tématem bakalářské práce bylo: „Školní a rodinné prostředí jako zátěž dítěte ústící v potulky a útěk od rodiny, důsledky a východiska“. Práci jsem rozdělila na dvě části, část teoretickou a praktickou. S praktickou částí mi pomohla odborná literatura a v praktické části případové studie, které dokazují vše, co je řečeno v části teoretické.

První kapitola se zabývá prostředím a výchovou, tzn. socializací, vlivem na utváření psychiky jedince, výchovou, různými typy prostředí. Druhá a třetí kapitola se zabývají konkrétním prostředím. V druhé kapitole charakterizují rodinné prostředí, funkce rodiny a zátěž spojenou s tímto prostředím, tj. např. týrání dítěte, neúplná rodina, zanedbávání péče. V třetí kapitole se zabývám školním prostředím. Opět charakterizují školní prostředí, funkce školy a zátěže s touto institucí spojené. K těmto zátěžím patří v největší míře šikana, špatný školní prospěch, odpor ke škole a v neposlední řadě i vliv party. Ve čtvrté kapitole se zaměřuji na důsledky těchto zátěžových situací jako je záškoláctví, útěk od rodiny a potulka, tzn. poruchy chování. Následně na to navazuji podkapitolou východiska, kde řeším například sanaci rodiny.

V praktické části jsem zvolila kazuistiku, které doplňují teoretickou část bakalářské práce. Konkrétní případy ukazují vliv prostředí na dítě, jsou zde jasně popsány zátěže, které působí na dítě a podporují ho k rozhodnutí, tj. útěk z domu.

ANOTACE

Bakalářská práce „Školní a rodinné prostředí jako zátěž dítěte ústící v potulku a útěk od rodiny, důsledky a východiska“ detailně charakterizuje výchovu dětí a různé druhy prostředí, jenž výchovu jedince ovlivňují. Práce se zaměřuje zejména na oblast rodiny a školy, a z těchto prostředí plynoucí zátěže, jako jsou např. šikanování, týrání dítěte či neúplná rodina. Důsledkem těchto obtížných situací jsou poruchy chování, přičemž práce se zabývá zejména případy, kdy se děti s touto zátěží nedokáží vyrovnat a uchýlí se k útěku od rodiny. Závěr teoretické části nabízí možná východiska z popsaných situací, vzniklých ať už v prostředí rodiny či školy. V praktické části jsou použity příklady z praxe - kazuistiky, které se týkají dané problematiky.

Klíčová slova

Socializace, výchova, prostředí, rodina, škola, rodinné zátěže, školní zátěže, CAN, šikana, vrstevnická skupina, sanace rodiny.

ANNOTATION

Bachelor thesis „School and family environment as a child stress leading to vagrancy and escape from family, consequences and solutions“ specifies in detail children education and different types of environments that influence education of an subject. The work aims mainly to family and school areas, and stresses resulting from such environments, such as a chicanery, a child excruciation or an uncompleted family. From such difficulties result different dystropies, whereas the work concerns mainly with cases, when children are not able to cope with this stress and resort to escape from family. A conclusion of the theoretical part offers possible ways out from described situations that arose either in family or school environment. Casuistry – usage of examples from practice that relates to described issues is applied in a practical part of the work.

Key words

Socialization, education, environment, family, school, family stress, school stress, CAN, chicane, family redevelopment.

Použitá literatura a jiné zdroje

BECHYŇOVÁ, V.; et al. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: Ireas, 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.

BECHYŇOVÁ, V.; KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.

BRADOVÁ, Z. *Sociální prostředí a jeho vliv na výskyt sociálně patologického chování nezletilých dětí*. Diplomová práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií, 2008.

ELLIOTT, J.; PLACE, M. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0182-0.

FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.

GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice: Příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-15-X.

GJURIČOVÁ, Š.; KOCOURKOVÁ, J.; KOUTEK, J. *Podoby násilí v rodině*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-416-3.

HAVLÍK, R.; HALÁSZOVÁ, V.; PROKOP, J. *Kapitoly ze sociologie výchovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1996. ISBN 80-86039-10-2.

HAVLÍK, R.; KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-327-7

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.

HOLÁ, L. *Mediace: Způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0467-6.

HOPF, A. *Sociální pedagogika pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-053-6.

HRADEČNÁ, M.; et al. *Vybrané problémy sociální pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-015-7.

JEDLIČKA, R.; et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

- JÚVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-85931-06-0.
- Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-58-3.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAUS, B.; SÝKORA, P. *Sociální pedagogika 1*. Brno: BonnyPres, 2009.
- KYRIACOU, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. Praha: Maxdorf, 2000. ISBN 80-85912-29-5.
- MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6.
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- MUFSONOVÁ, S.; KRANZOVÁ, R. *O týrání a zneužívání*. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-194-8.
- MUHLPACHR, P. *Kapitoly ze sociální patologie*. Brno: Bonny Press, 2003.
- OPEKAROVÁ, O. *Kapitoly z výchovného poradenství*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-35-8.
- PEŠOVÁ, I.; ŠAMALÍK, M. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1216-4.
- POTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G+G, 1999. ISBN 80-86103-21-8.
- RADVAN, E.; VAVŘÍK, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Bonny Press, 2009.
- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6.

- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- ŘÍČAN, P.; JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
- TRÉLAUN, B. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6.
- VÁGNEROVÁ, K. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 382-119-97.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-214-9.
- VANÍČKOVÁ, E. *Interpersonální násilí na dětech*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2009. ISBN 978-80-7440-001-8.
- VOKŘÁL, V. *Záškoláctví a jeho příčiny*. Bakalářská práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií, 2010.
- VOLKOVÁ, P. *Spolupráce školy a rodiny*. Bakalářská práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií, 2008.
- Děti s výchovnými problémy / funkce kurátora pro děti a mládež*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. <http://www.mpsv.cz/cs/7254> (accessed March 28, 2011).
- Etopedie*. Wikipedie. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Etopedie> (accessed April 10, 2011).
- Formy útěků*. Dítě na útěku. <http://www.ditenauteku.ic.cz/2formy.html> (accessed March 28, 2011).
- Odbor 21 Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. <http://www.mpsv.cz/cs/7242> (accessed March 28, 2011).
- Pedagogická psychologie*. Wikipedie. http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedagogick%C3%A1_psychologie#P.C5.99.C3.AD.C4.8Di ny_poruch_chov.C3.A1n.C3.AD (accessed April 10, 2011).
- Rodinné prostředí a jeho vliv na osobnost dítěte*, 2008. Odmaturuj.cz. <http://www.odmaturuj.cz/psychologie/rodinne-prostredi-a-jeho-vliv-na-osobnost-ditete/> (accessed March 28, 2011).

Terénní práce. Prevcentrum, Nízkoprahové služby.
<http://www.prevcentrum.cz/CKA/Terenni-prace.aspx> (accessed March 28, 2011).